

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

RAPOR 32
AĞUSTOS 2021

SUUDİ ARABİSTAN-RUSYA EKONOMİK İLİŞKİLERİ

MURAT ASLAN | HALİL KÜRŞAD ASLAN

Telif Hakkı

Ankara - TÜRKİYE ORSAM © 2021

Bu çalışmaya ait içeriğin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Yayınlanma Tarihi: 09 Ağustos 2021

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Adres : Mustafa Kemal Mah. 2128 Sk. No: 3 Çankaya, ANKARA

Telefon : +90 850 888 15 20

Eposta : info@orsam.org.tr

Fotoğraf : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

“Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5'inci maddesinin ikinci fıkrası çerçevesinde bandrol taşıması zorunlu değildir”

SUUDİ ARABİSTAN-RUSYA EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Yazarlar Hakkında

Prof. Dr. Murat Aslan

Prof. Dr. Aslan, 1993 yılında Hacettepe Üniversitesi Maliye Bölümünü birincilikle bitirmiştir. Ekonomi alanında yüksek lisans derecesini 1997'de American University-Washington DC'de, doktorasını ise 2004'te George Mason Üniversitesinde tamamlamıştır. 2001-2004 yılları arasında George Mason Üniversitesinde asistan olarak görev yapan Aslan, 2004-2014 yılları arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. 2014 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesinde göreve başlamış olup hâlen Ekonomi Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Prof. Aslan, Ortadoğu ülkelerinin karşılaştırmalı politik ekonomisi, kamu ekonomisi, uluslararası politik ekonomi ve kurumsal ekonomi konularına odaklanmaktadır

Doç. Dr. Halil Kürşad Aslan

1994 yılında ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 1999 yılında Marmara Üniversitesinde Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler alanında Azerbaycan petrolü konulu teziyle yüksek lisans derecesi aldı. 2011 yılında ABD'nin Ohio eyaletinde Kent Eyalet Üniversitesinde Siyaset Bilimi Bölümünden Orta Asya politik ekonomisi konulu teziyle doktora derecesi aldı. 2011- 2015 yılları arasında Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde Yrd. Doç. unvanıyla çalışan Dr. Aslan, 2015 yılından itibaren İstanbul Medipol Üniversitesinde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde ders vermektedir. Kürşad Aslan'ın araştırma alanlarının başında uluslararası politik ekonomi, dış politika ve küresel siyaset gelmektedir. Halil Kürşad Aslan 2020 yılından itibaren ORSAM'da Ekonomi Çalışmaları Uzmanı olarak görev almaktadır.

İÇİNDEKİLER

3 GİRİŞ

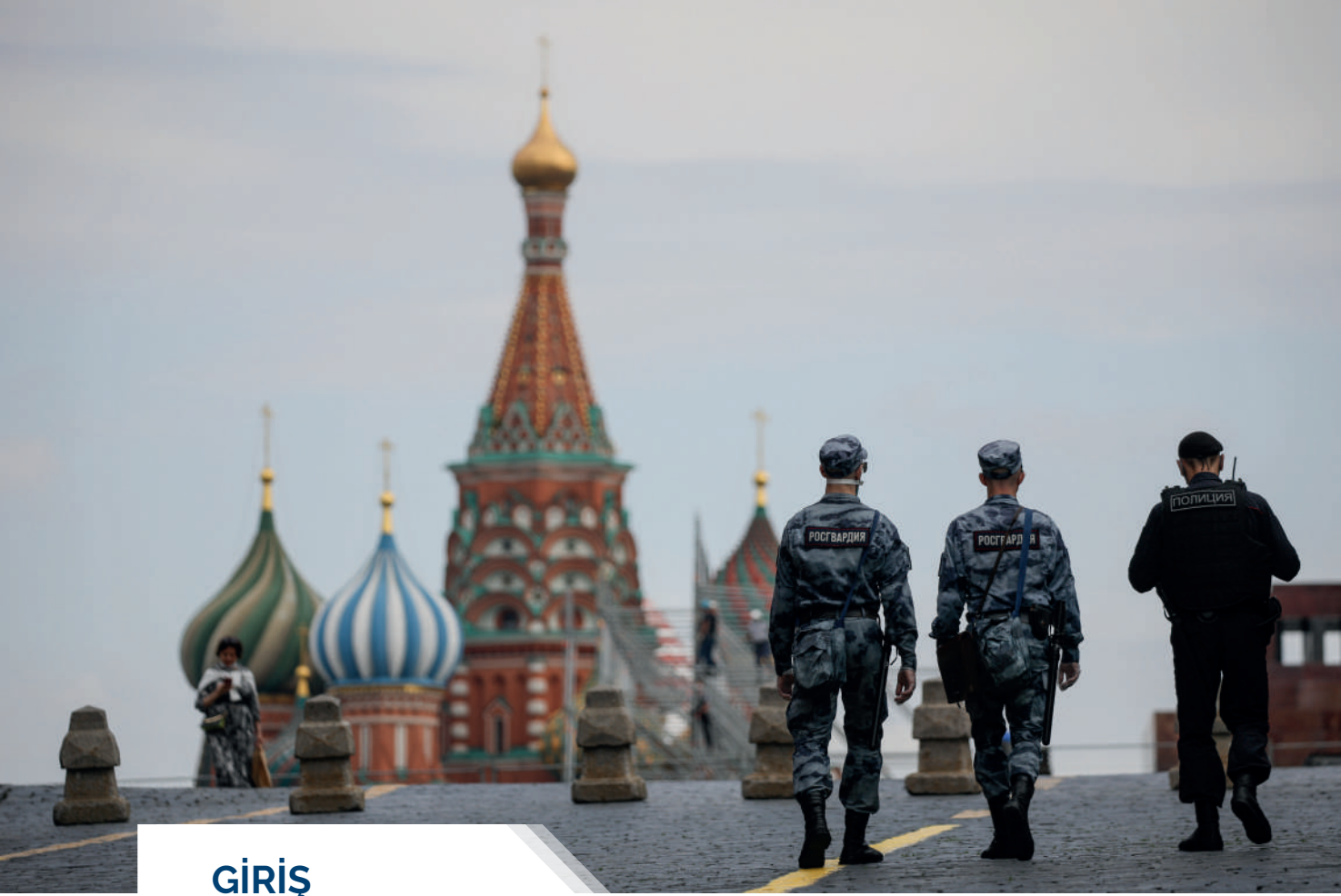
7 2000'Lİ YILLARDA RF DIŞ POLİTİKASI: POLİTİK EKONOMİ BAKIŞI

13 EKONOMİYE GENEL BAKIŞ

21 RUSYA-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

27 EKONOMİK İLİŞKİLER: TİCARET, YATIRIM VE ENERJİ

37 SONUÇ

GİRİŞ

Ortadoğu bölgesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında dönemin dünya güçleri arasındaki denge ve çıkarlara göre yeniden tasarlanmıştır. İki dünya savaşı arasındaki dönemde Ortadoğu'nun yerel toplumları ve siyasi mekanizmalarında ciddi bir değişiklik olmamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1950'lerden itibaren bu bölge Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki güç mücadelesinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ortaya çıkan yeni küresel düzeninde Ortadoğu bölgesi, yeni güç dinamiklerinin etkisiyle bölgesel dalgalanmalar yaşamaya devam etmiştir. 1990'lı yılların tek küresel gücü olan ABD hem dünya siyasetinde hem de Ortadoğu'da kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Ancak 2000'li yıllardan itibaren dünya siyaseti çok kutuplu bir karakter almaya başlamış ve yeni başat güçler olarak Çin ile Rusya Federasyonu (bundan sonra RF olarak anılacaktır) bölgeye olan ilgisi artmıştır.

Bu rapor, 1990'lardan bu yana Suudi Arabistan Krallığı (bundan sonra SAK olarak anılacaktır) ve RF arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin temel gerekçelerini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu raporda öne sürülen temel argümanlardan biri, SAK ile RF arasındaki ekonomik ilişkilerin seyrine küresel ve bölgesel düzeyde değişen siyasi dengeler ve güç ilişkilerinin yön verdiğidir.

Ülkeler arasındaki ikili ekonomik ilişkileri tek boyutlu ve basit siyasi (veya ekonomik) kavramlarla açıklamanın son derece gerçeklikten uzak ve yetersiz olacağı açıktır. Ayrıca dış ticaret, döviz kurları, kâr maksimizasyonu gibi salt ekonomik kavramlara dayalı bir açıklamanın eksik kalacağı da aşîkârdır. Bu nedenle, Moskova-Riyad eksenindeki diplomatik ve siyasi ilişkileri ve gelişmeleri disiplinler-arası bir yaklaşımla incelemeyi uygun görmekteyiz. Uluslararası politik ekonomiye dayalı bir perspektif, güçlü bir açıklayıcı model teşkil etmektedir. Son yıllarda Moskova ve Riyad oldukça

Rusya'nın Suriye'deki operasyonları, SSCB'nin dağılmasından bu yana eski Sovyet toprakları dışındaki bir bölgedeki ilk askerî müdahalesi olmuştur.

proaktif dış politika davranışları sergilemektedir. İki ülkenin de dış politika çıktılarında çoklu kaynaktan beslenen karmaşık bir karar mekanizmasının izleri gözlenmektedir.

Son zamanlarda petrol fiyatlarında meydana gelen düşüş nedeniyle RF'nin ulusal ekonomisi durgunluk göstermektedir. Zayıflayan bütçe kaynaklarına ve ekonomik durgunluğa rağmen, RF'nin dış politika hamleleri son derece proaktif bir gidişata sahiptir. 2000'li yıllarda yaşanan önemli olaylar; 11 Eylül terör saldırıları, Irak'ın ABD tarafından işgali, eski Sovyet coğrafyasındaki *Renkli Devrimler*, 2008 küresel ekonomik krizi ve 2010-2011'den bu yana Ortadoğu'yu sarsan Arap ayaklanmaları ve bunların sonuçları olarak sıralanabilir. Bu değişiklikler dünya siyasi sistemini ve küresel yönetim konularını derinden etkilemiştir. RF seçkinleri, bu değişim ve gelişmelerin, devletin bekası ve artan güvenlik tehditleri olmak üzere iki yönüne odaklanmıştır.

Söz konusu önemli gelişmeler, RF'nin son derece iddialı ve müdahaleci dış politika davranışlarını pekiştirmiştir. 2008 yılında Gürcistan'a yönelik askerî müdahale, Çin ve İran ile yakınlaşma, Ortadoğu ve İslam ülkeleriyle

diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesi bu duruma örnek gösterilebilir. RF'nin proaktif dış politika davranışları özellikle Putin'in 2012 yılında üçüncü kez devlet başkanı olarak seçilmesinden sonra hız kazanmış, Moskova'nın Suriye iç savaşına aktif olarak katılarak uluslararası toplumu şaşırttığı 2015 yılında zirveye ulaşmıştır. Rusya'nın Suriye'deki operasyonları, SSCB'nin dağılmasından bu yana eski Sovyet toprakları dışındaki bir bölgedeki ilk askerî müdahalesi olmuştur.¹ Küresel bir perspektiften bakıldığında, Rusya'nın dış politikasının özellikle Ortadoğu meseleleri üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir.

Rusya'nın Ortadoğu ile ilişkisi üç temele dayanmaktadır. Bunlar, küresel güç mücadelesinde ulusal imaj ve itibarın bir süper güç olarak yeniden tesis edilmesi, güvenlik endişeleri ve ekonomik çıkarlardır.² Söz konusu faktörler, bir dereceye kadar RF'nin SAK ile olan ikili ilişkileri için de geçerlidir. SAK ve RF arasındaki ikili ilişkilerin seyrinde bir diğer kritik etmen, ABD'nin küresel ve bölgesel güvenlik tehditlerine yönelik algısındaki değişimlerdir. Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra tüm Körfez ülkeleri

¹ Kozhanov, Nikolay. "Russian Foreign Policy in the Middle East: New Challenge for Western Interests?" *The Russia File. Russia and the West in an Unordered World*. Center for Transatlantic Relations, Johns Hopkins University, Washington DC. <https://transatlanticrelations.org/publications/the-russia-file> (2018).

² Wasser, Becca. *The Limits of Russian Strategy in the Middle East*. RAND, 2019. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE300/PE340/RAND_PE340.pdf

gibi SAK da ABD'nin fütursuz ve saldırgan yaklaşımlarından nasibini almıştır. Washington'un söz konusu itici tutumu karşısında Körfez monarşileri bazı karşı adımlar atmak zorunda kalmıştır. Tarihsel olarak, SAK ve RF arasındaki ilişkiler çoğunlukla Riyad ve Washington arasındaki ilişkilerin durumuna bağlı olarak şekillenmiştir.³ Ancak SAK-RF ilişkileri, küresel güçler arasındaki güç mücadelesinin dolaylı etkilerinin yanı sıra ekonomik ve siyasi çıkarları da içerecek şekilde evrilmiştir.

RF'nin Ortadoğu ve Körfez'deki aktif tavrının hem jeopolitik hem de bölgesel boyutları vardır. Jeopolitik açıdan Moskova bölgeye, nüfuz ve etkisini bölge ülkelerine hissettirme ve başta ABD olmak üzere Batı ile yüzleşme amaçları çerçevesinde yaklaşmaktadır. Bu nedenle bölgesel öncelikler ikincil bir rol oynamaktadır.⁴

Analistler ve uzmanlar, Moskova'nın Çin ile ortaklığı, Gürcistan ile savaş, Ukrayna ile çatışmalar, Kırım'ın ilhaki, Suriye'ye askerî müdahale ve Avrasya Ekonomik Birliğinde artan aktivizmi dâhil olmak üzere RF'nin, Batı'yı dengeleme stratejisi doğrultusundaki dış politika eylemlerine odaklanmaktadır.⁵ Bu tür tedbirler, rakip blok arasındaki (ABD, NATO ve Avrupa Birliği) uyumu baltalamayı ve böylelikle Batı ittifakının, RF ve yakın çevresi hakkında bir politika planlamasını, formüle etmesini ve uygulamasını engellemeyi amaçlayan daha geniş bir stratejinin parçasıdır.⁶ Moskova'nın ABD'ye ve liberal küresel düzenine meydan okumasına bir örnek olarak, RF'nin

Haziran 2021'de ulusal varlık fonundaki dolar hesaplarını sıfırlayarak avro ve altına geçeceği yönündeki açıklaması örnek gösterilebilir.

RF'nin dış politikasına yönelik ve özellikle de Putin dönemini politik ekonomi bakışıyla inceleyen akademik çalışmalar yetersizdir.⁷ Birçok önemli husus ve soru henüz ele alınmamıştır. Bu bağlamda en önemli soru, son dönemde RF'nin Ortadoğu'da sergilediği aktivizmin arkasındaki ana faktörlerin ne olduğudur. Bu rapor, uluslararası politik ekonomi ışığında, küresel güç dinamiklerini göz önünde bulundurarak RF dış politikasının düşünsel arka planı ile yurt içi dinamikler arasındaki etkileşime odaklanarak bu soruyu yanıtlamaya çalışmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü, Soğuk Savaş sonrası SAK ve RF arasındaki ikili ilişkileri incelemektedir. Sonraki bölümde, politik ekonomi yaklaşımıyla Rus dış politikası temel hatlarıyla özetlenmektedir. Daha sonra rapor, bu iki ülkenin makroekonomik özelliklerini ele almaktadır. Çalışma, dördüncü bölümde ikili ilişkilerin tarihine odaklanmaktadır. Beşinci bölümde ikili ilişkiler; ticaret, enerji ve yatırım başlıkları altında ele alınmaktadır. Çalışma özellikle, SAK ile RF arasında son zamanda gelişen koordinasyona; ticaret, yatırım ve enerji konularının yanı sıra küresel enerji piyasalarındaki karmaşık karşılıklı bağımlılığa ve diğer dinamiklere yönelik derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Son bölümde raporun genel özetiyle birlikte politika önerileri sunulmaktadır.

³ Issaev, Leonid, and Nikolay Kozhanov. "Diversifying relationships: Russian policy toward GCC." *International Politics* (2021): 1-19.

⁴ Issaev and Kozhanov, 2021.

⁵ Korolev, 2017; Götz, Elias and N. Macfarlane. "Russia's role in world politics: power, ideas, and domestic influences," *International Politics* (2018): 1-13.

⁶ Stronski, Paul. A difficult balancing act: Russia's role in the Eastern Mediterranean." <https://carnegieendowment.org/2021/06/28/difficult-balancing-act-russia-s-role-in-eastern-mediterranean-pub-84847>

⁷ Sutela, Pekka. *The political economy of Putin's Russia*. Routledge, 2013.

2000'Lİ YILLARDA RF DIŞ POLİTİKASI: POLİTİK EKONOMİ BAKIŞI

RF Devlet Başkanı Vladimir Putin

Vladimir Putin, 1990'ların sonlarında FSB'nin (RF'nin istihbarat teşkilatı) başına getirilmişti. Bu atama onu RF iktidarının en tepesine taşıyacak kritik adımlardan biriydi. Ağustos 1999'da Boris Yeltsin, Putin'i RF başbakan vekili olarak atarken kendisinden sonra iktidarı ele alacak halefinin de Putin olacağını açıkça ilan etmişti. 31 Aralık 1999'da Yeltsin sürpriz bir hamleyle RF devlet başkanlığından istifa ettiğini televizyonda canlı yayında duyurdu. RF Anayasası'na göre Putin, Yeltsin'den boşalan makama başkan vekili sıfatı ile oturmuştur. Yine anayasa ilkeleri uyarınca 26 Mart 2000'de yapılan RF başkanlık seçimlerini oyların %53'ünü alarak kazanmış ve bu sefer asaleten iktidar koltuğuna oturmuştur. RF'nin yeni başkanı olarak Putin ilk yıllarında devlet otoritesini tesis etme, Çeçenistan ile olan savaş ve yolsuzluk meseleleriyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Sovyetler sonrası ilk yıllarda bocalama yaşayan RF'de sarsılan devlet otoritesini yeniden tesis etmek için Putin güvenlik, vergilendirme ve bürokrasi alanlarında birçok reform başlatmıştır. En önemlisi, özelleştirme

yoluyla RF'nin ekonomik aygıtını tekelleştiren oligarkların gücünü kırmıştır. Reformlar yoluyla iç meseleleri sırasıyla ele alan Putin, artık RF dış ilişkilerini daha kurumsal ve özgüvenli bir çerçeveye oturtmak üzere gerekli altyapı hazırlıklarını tamamlamıştır.

RF'nin dış politikasını açıklamada farklı teorik ve kavramsal yaklaşımlardan söz edilebilir. Moskova'nın dış meselelerdeki kararlarını isabetli bir şekilde değerlendirmek için siyasi güçle ilişkili, düşünsel, kimlik temelli, normatif ve iç etkenlerin üzerinde durmak faydalı olacaktır. Birçok uzman, daha kapsamlı bir model çizmek için farklı değişkenleri birleştiren eklektik teorik çerçevelerin gerekli olduğu konusunda hemfikirdir. Rus dış politikası uzmanı Andrei Tsygankov (2016), hem düşünsel hem de materyal faktörleri bir arada ele almanın RF'nin dış politikalarını anlamada daha isabetli olacağını savunmaktadır.

Söz konusu yaklaşıma alternatif olarak dış politika uzmanları, uluslararası sistemde maddi

Rus seçkinleri,
uluslararası
düzende
son yıllarda
meydana gelen
istikrarsızlığı
ABD ve Avrupa
ülkelerinin
dünya
siyasetinde
haksızlık ve
bozgunculuk
üreten
davranışlarına
bağlamaktadır.

güç dağılımı⁸ (bu, RF için esas olarak dünya piyasalarında doğal kaynak ve emtia fiyatlarıdır) veya düşünsel/kimlik faktörleri gibi bağımsız değişkenler ile ri sürmektedirler.⁹ Maddi güç bakımından, uzmanlar ABD'nin özellikle 2008-2009 ekonomik krizinden sonra güç kaybettiğini ve Afganistan ile Irak'taki askerî operasyonların maddi külfetinin altından kalkamayacak derecede bunaldığını düşünmektedir. Son yıllarda AB içerisinde de derin görüş ayrılıklarını not etmek gereklidir. Bu dış gelişmeler karşısında Rus seçkinleri, Moskova'nın 2010'larda 1990'lara kıyasla çok daha güçlü olduğuna ve daha iddialı bir dış politika gündemi izleyebileceğine inanmışlardır. Bu öz değerlendirmenin, RF'nin son dönemde özellikle Ortadoğu özelindeki dış ilişkilerde sergilediği iddialı tavrı açıklamada önemli olduğunu düşünüyoruz.

Sonuç olarak, Putin'in iktidara gelmesiyle RF yeni bir devlet kimliğine bürünmüştür. 2000'li yıllarda ortaya çıkan Rus devlet kimliği ve politik ekonomi dinamikleri, RF dış politikasını anlamamıza yardımcı olabilir. Bu nedenle bu bölümde RF dış politikası, ulusal rol tasavvuru ve politik ekonomi yapıları olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacaktır.

1. RF'nin Ulusal Rol Tasavvuru

Kalevi J. Holsti, *ulusal rol teorisi*ni uluslararası ilişkiler disiplinine tanıtan isimdir. Bu teoriye göre, dış politika kararları ve eylemlerine yön veren başlıca faktörler; politika yapıcılarının rol anlayışları, iç ihtiyaçlar ile talepler ve dış çevredeki kritik olaylar veya eğilimlerdir. Karar vericiler, kendi durumlarına ve dış çevreye ilişkin algılarını sürekli olarak yeniden şekillendirirler.¹⁰

Bu modele göre, bir devletin kendisini ve diğer aktörleri nasıl algıladığı ve önceden belirlenmiş bu rolden kaynaklanan ihtiyaçların yerine getirilmesi için hangi rolü uygun gördüğü anlaşıldığında dış politikayı açıklamak daha kolay hâle gelmektedir. Resmî belgelere ve seçkinlerin konuşmalarına bakıldığında, Moskova'nın kendisini uluslararası siyasette büyük bir güç olarak gördüğü açıktır. Putin'in RF devlet başkanı olarak ilk döneminden bu yana, Moskova'nın başta ABD olmak üzere Batı ile gerilimleri sürekli artmıştır. Bu nedenle Putin liderliğinde RF, çoğunlukla Moskova'nın uluslararası siyasi denklemdeki büyük güç statüsünü yeniden kazanmaya odaklanmıştır.

⁸ Götz, Elias and N. Macfarlane. "Russia's role in world politics: power, ideas, and domestic influences," *International Politics* (2018): 1-13

⁹ Tsygankov, 2016.

¹⁰ Holsti, K. J. (1970). National role conceptions in the study of foreign policy. *International studies quarterly*, 14(3), 233-309.

Rus seçkinleri, uluslararası düzende son yıllarda meydana gelen istikrarsızlığı ABD ve Avrupa ülkelerinin dünya siyasetinde haksızlık ve bozgunculuk üreten davranışlarına bağlamaktadır. Benzer şekilde Amerikalı realist John Mearsheimer, Rusya'nın saldırgan politikalarının, özellikle NATO ve AB'nin genişleme kararları gibi Batı'nın yanlış ve kışkırtıcı politikalarının doğal bir sonucu olduğunu savunmaktadır.¹¹ NATO genişleme süreci 1990'ların ortalarında eski sosyalist ülkeler Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ne yapılan davetlerle başlamıştır ve 2008'de NATO'nun Ukrayna'yı da içine alacak şekilde genişletilmesiyle ilgili resmi görüşmeler düzenlenmiştir. Moskova seçkinleri, Batı dünyasının bu tavırlarını düşmanca ve RF'nin geleneksel etki alanına karşı bir meydan okuma olarak değerlendirmiştir.¹²

2003'ten bu yana RF'de Batı karşıtı sesler önemli ölçüde artmaktaydı, aynı dönemde özellikle 2008 ekonomik krizi ile ABD'nin zayıflamakta olduğuna ve artık süper güç rolünü oynayamadığına yönelik kanaatler güçlenmiştir. Rus seçkinler, uluslararası dengelerin, RF'nin küresel siyasette süper güç rolü oynayabileceği şekilde Moskova lehine değiştiğini düşünmeye başlamıştır.¹³ Pek çok küresel yönetim sorununda Pekin ile birlikte hareket eden Moskova, çok kutuplu bir dünya düzeninin ortaya çıktığına ve RF'nin ulusların egemenliğine ve ülkelerin iç işlerine karışmama dayalı konumunu sürdürmesi gerektiğine inanmıştır.¹⁴

2000'li yılların ilk on yılında, eski Sovyet ülkelerinde sonradan Renkli Devrimler olarak ad-

landırılan kitlesel protestolar baş göstermiştir. Sırbistan'da "Buldozer Devrimi"ne (2000), Gürcistan'da "Gül Devrimi"ne (2003), Ukrayna'da "Turuncu Devrim"e (Aralık 2004), Kırgızistan'da ise "Lale Devrimi"ne (2005) tanık olunmuştur. Tüm bu Renkli Devrimlerde, Soros Vakfının dolayısıyla ABD istihbaratının rol oynadığı iddia edilmektedir. Kitlesel protestoların merkezinde, seçim sonuçları ve sivil toplumun rolü hakkında tartışmalar yer almıştır. 2000'lerin ikinci on yılına girerken, Putin 2012'de başlayan üçüncü devlet başkanlığı dönemine çok daha tecrübeli bir şekilde başlamıştı. Arap Baharı halk hareketleri ve Renkli Devrimler Rusya'da rejim bakımından oldukça endişe verici ve ibretlik olaylar şeklinde tasavvur edilmekteydi. Moskova, toplumsal ayaklanmaları Renkli Devrimlere benzetmiş, Batı'yı uluslararası sistemi istikrarsızlaştırma ve kendi çarpık demokratik değerlerini diğer uluslara empoze etmeye çalışmakla suçlamıştır.¹⁵

Ruslar, Batılı siyasi kurumları ve onlara ait değerleri kendi nüfuz alanına sızmaya çalışan gerçek bir tehdit olarak algılamaktadır. Bu tehdide karşı Ruslar, kendi öz savunma anlayışları çerçevesinde Moskova'nın kendi değerlerini yakın çevrede etkin hâle getirmek üzere bir dizi yumuşak güç aracının yanı sıra Batılı kurumlara ve onların değerler sistemine taarruz etmek üzere birtakım siber savaş unsurlarını da içeren taktikler geliştirmiştir. Rusya, Batı'nın kendi arka bahçesine kadar gelip ölümcül darbe indirme manevrasına karşı hamle olarak Batılı ülkeleri en hassas noktasından iç

¹¹ Mearsheimer, John J. "Why the Ukraine crisis is the West's fault: the liberal delusions that provoked Putin." *Foreign Aff.* 93 (2014): 77.

¹² Marten, Kimberly. "Putin's choices: explaining Russian foreign policy and intervention in Ukraine." *The Washington Quarterly* 38.2 (2015): 189-204.

¹³ Andrew Monaghan, "An enemy at the gates' or 'from victory to victory'? Russian foreign policy," *International Affairs*, Volume 84, Issue 4, July 2008, pp. 717-733

¹⁴ Garcia, Henrique Alves (2018). "Evolution of Russian Foreign Policy and the Middle East". *JANUS.NET e-journal of International Relations*, Cilt. 9, N°. 1 Mayıs-Ekim 2018.

¹⁵ Kozhanov, 2018.

toplumsal dengelerini bozacak şekilde cevap vermektedir. Batılı devletlerin her birinde toplumsal uyumu baltalamak adına nüfuz operasyonları başlatılmış, Batı'nın demokratik değerlerine ve siyasi kurumlarına güvensizlik yaratma amaçlı hamleler planlanmıştır; örneğin aşırı sağ partilere destek sağlanmış, seçimlere şaibe karıştığı iddiaları pompalanmıştır. RF, kendisi ile daha yakın ilişkiler kurulmasını savunan birçok siyasi partiye ve politikacıya mali yardımda bulunmuştur.

RF'nin ulusal rolünün bir diğer önemli bileşeni de eski Sovyet ülkelerindeki etnik Ruslar olmuştur. Moskova, ulusal ve uluslararası söylemlerinde her ne kadar dikkatli davranırsa da "etnik Rus sorunu", önemli oranda Rus azınlığa sahip olan Estonya, Letonya, Kazakistan ve Moldova tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Bir diğer önemli faktör de RF'deki Müslüman azınlıktır.¹⁶ RF içinde önemli sayılacak bir oranda Müslüman nüfus yaşamakta ve bu azınlığın oluşturabileceği potansiyel riskler Rusya'yı endişelendirmektedir. Son 30 yılda, cihatçı selevi hareketlerin Rusya'ya ciddi zararlar verdiğine yönelik resmî söylem RF içindeki Müslüman azınlıkta kendi devletlerine yönelik olumsuz bir algı yaratmıştır.¹⁷

2. Politik Ekonomi ve RF Dış Politikası

Uluslararası (ya da küresel) politik ekonomi bize dünyadaki olayların sadece ekonomik dinamiklerle açıklanamayacağını göstermektedir. Ekonomi disipliniyle kar maksimizasyonu ve verimlilik gibi konulara odaklanılır. Ama bu yalın ekonomik kavramlar bize gerçek dünyadaki bazı olayları açıklayabilme noktasında yetersiz kalır. 1970'lerdeki petrol ambargosunu anlayamayız. ABD'nin gelir kaybetme pahası-

na Türkiye'ye F-35 uçak sevkiyatını durdurmasını sadece ekonomik kavramlara başvurarak anlayamayız.

Küresel politik ekonomi, üretim, ticaret, güvenlik ve bilgi olmak üzere dört ana yapıdan oluşur. RF'nin dış ilişkileri, ağırlıklı olarak temel üretim yapısı (hidrokarbon sektörü), enerji üretimi ve ihracat stratejileri tarafından şekillenmektedir. Tüm bu yapılar hem yurt içinde hem de yurt dışında karmaşık bir paydaşlar ağı tarafından tekrar tekrar şekillendirilmektedir. Küresel politik ekonomi, toplumsal aktörler, devlet kurumları ve küresel ekonomik dinamikler arasındaki karmaşık ilişkileri inceler.

Rus ekonomisi, Sovyet sisteminden evrimleşmiş ve dönüşmüştür ancak RF hâlen ağırlıklı olarak devletçi bir ekonomidir. Her ne kadar 1990'larda üretim tesisleri büyük ölçüde özelleştirilmişse de enerji ve güvenlik sektörleri hâlâ devlet güdümündedir. RF'nin dış politikasına politik ekonomi merceğinden bakıldığında, toplum-devlet-küresel ekonomi üçgeninin en önemli aktörlerinin, demokratik devletlerinkinden farklı olduğu görülmektedir. RF örneğinde belirleyici etmenler, Moskova'nın köklü devlet yapısı, güvenlik bürokrasisi ve oligarklar arasındaki iktidar ilişkileridir. Putin'in savunma, enerji ve ham madde sektörlerindeki sanayi firmalarını millileştirirken, yakın çevresini ve kişisel çevresini, özellikle KGB mensubu meslektaşlarını kilit bakanlık pozisyonlarına ataması dikkat çekicidir.¹⁸

Amelia Hadfield'a göre, "...uluslararası politik ekonomi için gerekli olan enerji hem bir dış politika meselesi hem de devletlerin kendi ulusal çıkarlarını sürdürmek (veya savunmak) için kullanmaya hazır oldukları bir dış politi-

¹⁶ Koç (2020). Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(3), s. 1956-1969.

¹⁷ Koç, 2020.

¹⁸ Marten, Kimberly. "Informal political networks and Putin's foreign policy: The examples of Iran and Syria." *Problems of Post-Communism* 62.2 (2015): 71-87.

ka aracı hâline gelmiştir." Örneğin, 2006 yılında RF, Ukrayna'ya doğal gaz akışını geçici olarak durdurmuş ve bu kesinti Avrupa piyasalarını ciddi şekilde etkilemiştir. Bu durum, enerjinin bir sert güç (hard power) aracı olarak kullanılabileceğini göstermiştir.¹⁹ AB'nin 2016 itibarıyla tüm enerji türlerinde yaklaşık %53, katı yakıtlar için %44, ham petrol için %88 ve doğal gaz için %65 düzeyinde enerjiye bağımlılık durumu vardır. Avrupa Birliği'nin enerjiye bağımlılığında RF kaynaklı ithalat %39'luk bir orana tekabül etmektedir.²⁰

RF'nin son 20 yılda Ortadoğu'ya yönelik dış politikasına uluslararası politik ekonomi perspektifinden baktığımızda, RF'nin hedeflerine ilişkin birkaç noktanın altı çizilmelidir. Bunlardan ilki, RF'nin enerjiye dayalı ekonomisini daha avantajlı bir konuma getirme çabasıdır. İkincisi, RF'nin devasa boyutlara varan güvenlik bürokrasisiyle savunma teknolojisi odaklı şirketlerinin pazar arayışdır. Üçüncüsü, RF'nin geleneksel Sovyet müttefiklerine ek olarak yeni ortaklıklar kurarak jeopolitik etki alanını genişletmek istemesidir.

RF, İran ile güçlü askerî ve diplomatik ilişkilere sahiptir. Ayrıca, RF'nin enerji ve diğer ekonomik

alanlarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) ülkeleri ile nispeten iyi ilişkilere sahip olduğu görülmektedir. RF'nin söz konusu ülkelerle son dönemlerde geliştirdiği güçlü askerî, siyasi ve ekonomik ilişkiler, Moskova'nın jeopolitik denklemlerde kendi vazgeçilmezliğini gösterme çabası olarak da değerlendirilmiştir. Bu jeopolitik ve iç güvenlik kaygılarına ek olarak, ekonomik çıkarlar doğrultusunda birkaç etmen daha vardır. Örneğin RF-SAK örneğinde, Moskova-Riyad arasında ticaret hacmi pek yüksek olmasa da küresel enerji yönetimindeki ortaklık ikilinin ekonomik ilişkilerini şekillendiren en temel itici güçtür.

Rus politik ekonomisinin bir diğer itici gücü, köklü savunma sanayii ve Moskova'nın Ortadoğu'ya yaptığı silah satışlarıdır. RF, Suriye'de ve son zamanlarda Libya'da aktif rol oynamaktadır. Rus strateji uzmanı Trenin için MENA (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) bölgesi, Rusya için oldukça önemlidir. 2015 yılında, Rusya'nın savunma ihracatının %36'sı bu bölgeye gerçekleşmiştir.²¹ RF'nin bu iki ülkeyle yakın ilişkilerinin bir başka nedeni Putin'in kişisel ağlarıdır. Rus Ordusu bu iki Ortadoğu ülkesine askerî personel ve teçhizat göndermiştir.

Rus strateji uzmanı Trenin için MENA (Ortadoğu ve Kuzey Afrika) bölgesi, Rusya için oldukça önemlidir. 2015 yılında, Rusya'nın savunma ihracatının %36'sı bu bölgeye gerçekleşmiştir.

¹⁹ Amelia Hadfield, 2016. "Energy and foreign policy: EU-Russia energy Dynamics," in Steve Smith et al Eds. Foreign Policy: Theories, Actors, Cases, Oxford University Press, pp. 451-466.

²⁰ Amelia Hadfield, 2016.

²¹ Trenin, Dmitri. *What is Russia up to in the Middle East?*. John Wiley & Sons, 2017.

Wagner paralı askerleri şu anda Libya'nın orta kesimlerinde bulunan Cufra Hava Üssü'nde ve Sirte'deki Gardabiye Hava Üssü'nde konuşlanmış durumdadır. Ayrıca, RF'nin Suriye'de iki tane askerî üssü vardır: Tartus Limanı Deniz Üssü ve Lazkiye kentindeki Hmeymim Hava Üssü. Marten'a göre RF, 2006-2010 yılları arasında Suriye'nin silah ithalatının yüzde

48'ini sağlamıştır. Buna rağmen RF için Suriye, silah satışının yüzde 5'inden daha azını gerçekleştirdiği nispeten küçük bir müşteri olarak kalmıştır. RF'nin en büyük iki müşterisi Çin ve Hindistan olmuştur (toplam satışların %60'ı). 2010'lu yıllardan itibaren RF'nin Ortadoğu'ya silah ihracatı önemli ölçüde artmış ve en büyük alıcılar Suriye, Cezayir ve Mısır olmuştur.²²

²² Marten, Kimberly. "Informal political networks and Putin's foreign policy: The examples of Iran and Syria." *Problems of Post-Communism* 62.2 (2015): 71-87.

EKONOMİYE GENEL BAKIŞ

Suudi Arabistan/Riyad.

1. RF'nin Makroekonomisine Genel Bakış

Enerji kaynakları, RF ekonomisinin ve Moskova'nın dış politikasının merkezinde yer almaktadır. 2000'li yıllardan beri petrol ve doğal gaz başta olmak üzere hidrokarbon ihracatı RF'nin dış politikasında oldukça etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Dünya doğal gaz pazarında RF, üretimde ABD'nin ardından ikinci sırada, gaz ihracatında Katar'ın önünde birinci sırada ve ispatlanmış rezervler açısından açık ara farkla İran'ın önünde birinci sırada yer almaktadır.²³ Rus enerji faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu Gazprom (gaz), Rosneft (petrol) ve Transneft (boru hatları) gibi devlete ait şirketler yürütmektedir.

2019 verilerine göre RF, yaklaşık 1,7 trilyon dolarlık gayrisafi millî hasılasıyla dünyadaki en büyük on birinci ekonomidir (satın alma gücü paritesi bazında 6. sıradadır) (Bkz. Tablo-1). Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin payı sırasıyla %5, %32 ve %63 civarındadır. Geleneksel

istikrarsızlık göstergeleri (yani enflasyon ve işsizlik) açısından RF ekonomisi, her iki değişkenin de önemli dalgalanmalar olmaksızın %5 civarında seyrettiği makul bir konumdadır. Hidrokarbon ürünlerinin toplam ihracattaki payı %50'den fazladır, bu da döviz kazancının ağırlıklı olarak petrol, doğal gaz ve ilgili ürünlerin ihracatına bağımlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu ürünlerin ihracatının GSYİH içindeki payı %10-15 civarındadır.

2000-2020 arası dönemde Rus ekonomisinin ortalama ekonomik büyüme oranı yaklaşık %3,3'tür (Bkz. Şekil-1). Söz konusu yirmi yılı iki parçaya böldüğümüzde, 2000-2008 döneminde ortalama büyüme oranı yaklaşık %7'yken, 2009-2020 yılları arasında ortalama sadece %0,9'dur. 2008'deki küresel ekonomik kriz, büyük ölçüde doğal kaynaklara yönelik küresel talepteki düşüş nedeniyle Rus ekonomisinde dramatik bir daralmaya neden olmuştur. Rus ekonomisi hızlı bir şekilde toparlanarak 2010-2013 arasında pozitif büyüme kaydetmiştir. Ancak Şekil 1'de görüldüğü üze-

²³ International Energy Agency, 2021.

Tablo-1: RF için Temel Ekonomik Göstergeler

	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (*)
GSYİH Nominal (Milyar ABD Doları)	1,360	1,275	1,570	1,670	1,700	1,630
Kişi Başına GSYİH (ABD Doları)	9.460	8.840	10.890	11.550	11.765	11.400
Nüfus (Milyon)	144,1	144,3	144,5	144,5	144,4	144,4
İşsizlik (%)	5,6	5,6	5,2	4,8	4,6	5,8
Enflasyon (%)	15,5	7,0	3,7	2,9	4,5	3,5
İhracat (Milyar ABD Doları)	341	282	353	443	420	395
İthalat (Milyar ABD Doları)	193	191	238	249	255	214
Enerji İhracatı (HS27) (Milyar ABD Doları)	216	145	186	238	222	164
Enerji İhracatının Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	63,3	51,4	52,6	53,7	52,8	41,5
Hidrokarbon İhracatının GSYİH İçindeki Payı (%)	15,8	11,4	11,8	14,3	13,1	10,1

Kaynak: Dünya Kalkınma Göstergeleri, IMF'nin çeşitli raporları ve BM comtrade.un.org
(*) Çeşitli haberlere dayanan tahmin.

re, 2014 yılından sonra ekonomik büyüme ciddi şekilde bozulmuştur. 2014-2020 arasında yıllık ortalama büyüme oranı neredeyse sıfıra (%0,6) düştüğü için ekonomi durgunlaşmıştır. Bazı gözlemciler göre Rus halkını ekonomik performans bakımından tatmin edemeyen Putin, 2008'de Gürcistan ardından 2014'te Kırım'daki askerî operasyonlarla halkın milliyetçilik duygularını mobilize ederek ekonomik durgunluğun potansiyel etkilerini minimize etme gayesini taşımaktadır.²⁴

2014'ten sonraki ekonomik durgunluk, bir-biriyle bağlantılı birkaç etmenden (jeopolitik, politik ve ekonomik) kaynaklanmaktadır. Düşük petrol fiyatları, Rus ekonomisine olan güvenin azalması, (RF'nin Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'ya askerî müdahalesi nedeniyle) RF'ye uygulanan uluslararası ekonomik yaptırımlar, siyasi yolsuzluklar, uygun bir yatırım ve iş ortamı yaratabilecek kapsayıcı kurumlara

yeterince önem veril(e)memesi ve ekonomik sarsıntılarla mücadelede izlenen hatalı para politikaları bu etmenler arasındadır.

2014 sonrası ekonomik gerilemenin tersine çevrilememesi, Rus toplumunu da etkilemiş ve yaşam standartlarını bozmuştur. Harcanabilir gelirler, Putin'in 2014 yılında uluslararası yaptırımları berberinde getiren Kırım'ı ilhakından önce ulaşılan seviyelerin hâlen yaklaşık %10 altındadır.²⁵ Bununla birlikte RF, Ukrayna'yla savaş sonrasında Batı'nın ciddi yaptırımlarına maruz kalmıştır. Bunlar, özellikle Temmuz 2014'ten itibaren uygulanan ve RF'nin ekonomik büyümesini her yıl yüzde 1-1,5 puan düşüren finansal yaptırımları ve Putin'in en yakın çevresine karşı ciddi kişisel yaptırımları da içermektedir.²⁶ RF'nin Ukrayna meselesinden, Suriye ve diğer ülkelerdeki askerî operasyonlardan herhangi bir geri adım atmaması Batılı ülkeleri tedirgin etmiştir. Ayrıca Nisan 2021'de

²⁴ Åslund, A. (2020). The Russian economy in health, oil, and economic crisis. <https://www.atlanticcouncil.org/commentary/long-take/the-russian-economy-in-health-oil-and-ekonomik-crisis/>

²⁵ Andrianova, A. (2021). Russian Economy Rebounding From Covid Slump After Lockdown. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-04-01/russian-economy-continues-climb-from-covid-slump-after-lockdown>

²⁶ Åslund, 2020.

RF, Batı'yı sınamak için Ukrayna sınırına ciddi bir askerî yığınak yapmıştır. RF bazı birliklerini bölgeden çekmiş olsa da Batılı ülkeler hâlen Moskova'nın agresif hamlelerinden endişe duymaktadır. RF'nin saldırgan tutumu nedeniyle yaptırımlar kademeli olarak sıkılaştırılmıştır ve Ukrayna ile son zamanlardaki gerginlik göz önüne alındığında, yaptırımların bir süre daha devam etmesi muhtemel görünmektedir.

Suriye ve Libya'daki askerî varlığı ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ne (OAC) verdiği paramiliter desteğin yanı sıra RF, Venezuela'daki Nicolás Maduro rejimiyle bulunduğu temaslara devlet gücünü geniş bir alanda hissettirmiştir. RF, özellikle Suriye'ye yönelik askerî müdahalesinin yarattığı kaldiraç etkisiyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki diplomatik faaliyetlerini önemli ölçüde artırmıştır. RF son yıllarda söz konusu ülkelerle büyük meblağlı silah ve enerji (petrol, gaz ve nükleer) anlaşmaları imzalamıştır.

RF'nin Ortadoğu da dâhil olmak üzere aktif olarak bulunduğu yabancı ülkelerde yürüttüğü savunma ve güvenlik odaklı ikili ilişkileri bağlamında; askerî iş birliği anlaşmaları, yüksek teknolojili silah ve diğer savunma malzemelerinin ihracatı, askerî danışmanlık hizmetleri ve özel güvenlik firmalarının istihdam edilmesi de dâhil çok kapsamlı iş birliklerini içermektedir. Bazı durumlarda güvenlik alanında iş birliği, RF'nin ulusal güvenlik teşkilatıyla bağları olan özel şirketlerinin, Afrika ülkelerindeki enerji sektörleriyle madencilik ve diğer yeraltı kaynaklarının işletilmesine izin verilmesi anlamına gelmektedir.

RF; Suriye, İran, Türkiye, Mısır, Libya, Cezayir ve Katar da dâhil olmak üzere Ortadoğu'daki birçok devletle ilişkilerini derinleştirmiştir. 2020 itibarıyla Türkiye, RF'nin en büyük yedinci tica-

ret ortağıdır. Mısır, 2018'de 7,5 milyar dolarlık ticaret hacmiyle Moskova'nın bölgedeki en büyük ikinci ticaret ortağıdır.

2019 yılında Mısır ile RF arasında önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Kahire ve Moskova, Süveyş Kanalı çevresinde büyük Rus yatırımları çekeceği öngörülen dev bir sanayi üretim ve serbest ticaret bölgesi için anlaşma imzalamıştır. Anlaşma, nükleer enerji üretimi de dâhil olmak üzere birçok maddeyi içermektedir. İkili ilişkilerin güvenlik sektörü boyutu da bulunmaktadır. Son zamanlarda Mısır ile deniz tatbikatları gerçekleştiren RF'nin savaş uçakları Mısır'ın üslerini kullanabilecektir. RF ayrıca son 20 yılda Mısır'a yaklaşık 4 milyar dolar değerinde silah ihraç etmiştir.²⁷

Ancak Moskova'nın çıkarları yalnızca Mısır ile sınırlı değildir. RF, Eritre'nin limanlarından birinde lojistik merkezi kurmayı hedeflemektedir. RF'nin ayrıca Somaliland'de stratejik bir başka limana da ilgisi bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce Moskova, Somaliland coğrafyasında Berbera Limanı'nda bir üs kurmuştu. Cibuti yakınlarındaki bu liman, Kızıldeniz üzerinde stratejik bir noktadır. Ayrıca Wagner olarak da bilinen Rus güvenlik firmaları, 2017 yılında "Meroe Gold" ve "M Invest" adlı şirketler aracılığıyla Sudan'da altın aramalarına başlamıştır. Bu şirketler ayrıca Sudan ordu personeline askerî eğitim vermiştir. ABD yönetimi, M Invest'i 15 Temmuz 2020'de yaptırım listesine dâhil etmiştir. Rusya merkezli özel savunma şirketleri ve paralı askerlerin Afrika'daki faaliyetleri hakkında medyada epeyce zengin miktarda haber ve raporlar bulunmaktadır. Rus paralı askerleri Sudan, OAC, Libya, Zimbabve, Angola, Madagaskar, Gine, Gine Bissau, Mozambik ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere birçok ülkede görev yapmıştır.²⁸ Libya, Güney Afrika,

²⁷ International Policy Digest, (June 27, 2021): "The Regional Implications of the Abrogation of Russia's Port at Sudan" <https://intpolicydigest.org/the-regional-implications-of-the-abrogation-of-russia-s-port-at-sudan/>

²⁸ Anadolu Agency (5Mart2021), Russia's Wagner Group reportedly deployed in Africa. <https://www.aa.com.tr/en/world/russias-wagner-group-reportedly-deployed-in-africa/2165414>

Sudan ve Mozambik'te görev yapan Rus Wagnerlerin elmas, altın ve uranyum kaynaklarını korumanın yanı sıra yerel orduları eğittiği, üst düzey kişilere koruma hizmeti sağladığı, isyancı gruplar ve terör örgütleriyle savaştığı iddia edilmektedir.²⁹

RF'nin OAC'ye müdahalesi, hükûmetin elmas ticaretini isyancı gruplardan korumak için Moskova'dan yardım istediği 2017 yılında başlamıştır. Gizli bir BM raporuna dayanarak New York Times, OAC'nin Rus milyarder Yevgeny Prigozhin'in sahibi olduğu Wagner Group ile anlaşmış olduğunu açıklamıştır. Rus Wagner, OAC'de savaş suçları işlemiş, sivilleri öldürmüş, evleri yağmalamış ve bir camide ibadet etmekte olan masum insanları katletmiştir. Rus paralı askerleri, askerî danışman kisvesi altında bölgeye konuşlandırılmıştır. Yevgeny Prigozhin, ayrıca siber saldırıları finanse etmek ve 2016 Amerikan seçimlerinin sonuçlarını etkilemekle suçlanmıştır.³⁰

Moskova'nın Ortadoğu ve Afrika'daki derin ilişkilerine dair bir başka örnek Moskova-Cezayir

yakınlaşmasıdır. Basında yer alan haberlerde, Rus ve Cezayirli yetkililerin ileri teknoloji Sukhoi 57 ve Sukhoi 34 jet savaş uçaklarını satın almak için yaklaşık 7 milyar dolarlık bir silah anlaşmasını görüştükleri iddia edilmiştir. Cezayir ve Moskova daha önce 12 Sukhoi 32 jeti için anlaşma imzalamıştı.³¹ RF, Libya'da General Hafter'i ve ona bağlı Libya Ulusal Ordusunu desteklemiştir. Moskova, Hafter'in güçlerine silah, paralı asker ve hatta uçak sağlamıştır.

Uluslararası yaptırımlar ve bazı yapısal sorunlar (enerji ihracatına bağımlılık, yolsuzluk, kurumsal zaaf ve yetersizlikler vb.) nedeniyle RF ekonomisi son yıllarda zorlu bir dönemden geçmektedir. Covid-19 salgını ekonomik sorunları daha da kötüleştirmiştir. 2020'nin ilk üç çeyreğinde RF'deki ekonomik koşullar kötüleşmiş ancak dördüncü çeyrekte ekonomi, pandeminin neden olduğu durgunluktan bir miktar toparlanabilmiştir. Dünya Bankası tarafından hazırlanan Rusya Ekonomik Raporu'nda, ekonomik büyümenin 2020 yılı için yüzde -4 olacağı tahmin edilmiştir. Raporda ayrıca,

Şekil-1: RF 2000-2020 GSYİH Seyri (%)

²⁹ Anadolu Agency (5Mart2021), Russia's Wagner Group reportedly deployed in Africa.

³⁰ New York Times, 27Haziran2021, Russian Mercenaries are driving war crimes in Africa, UN Says"

³¹ Middle East Monitor, Temmuz 2, 2021, Erişim tarihi: 6 Temmuz 2021: <https://www.middleeastmonitor.com/20210702-algeria-to-seal-7bn-arms-deal-with-russia/>

güvenli ve etkili bir Rus aşısının kullanıma sunulması hâlinde tüketici ve iş dünyası güveninin iyileşmesinin beklendiği, söz konusu durumun 2021 ve 2022'de sırasıyla yüzde 2,6 ve 3,0'luk kademeli bir toparlanmanın önünü açacağı belirtilmiştir.³²

RF Maliye Bakanı Anton Siluanov, ekonomik yavaşlamayı ve Covid-19 salgını sırasında yaşanan ekonomik daralmayı tersine çevirmek için RF'nin 2021'de genişlemeci bir maliye politikası uygulayacağını duyurmuştur. Siluanov ayrıca, Rus hükümetinin bu yıl altyapı harcamalarını artırmayı planladığını ve bu çerçevede 182 milyar dolarlık varlık fonunu da kullanacağını belirtmiştir.³³

2. SAK'ın Makroekonomisine Genel Bakış

2019 itibarıyla SAK, 34,7 milyonluk nüfusu ve 793 milyar dolarlık millî geliriyle Körfez bölgesinin en güçlü ülkesidir. Tarım sektörü oldukça küçük olup 2018'de GSYİH'nin yaklaşık %2,5'lik bir kısmını oluşturmuştur. Hizmet sektörünün payı yaklaşık %53, sanayi sektörünün payı ise %44,5'tir. Küresel petrol fiyatlarına ve dünya piyasalarında satılan petrol miktarına bağlı olarak petrol gelirinin GSYİH içindeki payı %20-50 arasında değişmektedir. Devletin bütçesi büyük ölçüde petrol satışlarına bağlı olarak şe-

killenmektedir. Petrol sektöründen elde edilen gelir, Suudi hükümetinin gelirinin yaklaşık %70-75'ini sağlamaktadır. 2018'de, hükümet harcamalarının GSYİH'ye oranı yaklaşık %36,8 (288 milyar dolar) ve toplam gelirin yaklaşık %30,9'u (242 milyar dolar) olarak kaydedilmiştir. Toplam kamu gelirlerinin yaklaşık %70'i (163 milyar dolar) bütçeye aktarılan petrol gelirlerinden oluşmaktadır. 2018 yılı için petrol harici gelirler 79 milyar dolar civarındadır.

SAK, Körfez bölgesindeki en büyük nüfusa sahip ülkedir ancak nüfusunun neredeyse üçte biri göçmenlerden oluşmaktadır. Ayrıca, işsizlik genel olarak kritik seviyelerde görünme de genç işsizliği %30'a yakındır. Ekonominin petrol gelirlerine aşırı bağımlılığı ve genç işsizliği, diğer ekonomik ve sosyal sorunları beraberinde getirebilecek iki önemli kırılganlıktır. Uzmanlara göre, devletin refahını sürdürmek için gelire ihtiyacı olduğundan dolayı SAK'ın küresel petrol fiyatlarında sağlam bir zemine ve tahmin edilebilirliğe ihtiyacı vardır. Arap Baharı hareketlerinden çok derinden etkilenen SAK rejimi 2011'deki halk ayaklanmaları nedeniyle düşen Tunus ve Mısır başta olmak üzere diğer tüm Ortadoğu coğrafyasında vatandaşların temel ihtiyaçlarının karşılanmaması durumunda olası risklerin farkına varmıştır.³⁴

³² Dünya Bankası (2020). Rusya Ekonomik Raporu (Russia Economic Report). Aralık 2020 <https://www.worldbank.org/en/country/russia/publication/rer>

³³ Andrianova, A. (2021). Russian Economy Rebounding From Covid Slump After Lockdown. Retrieved from: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-04-01/russian-economy-continues-climb-from-covid-slump-after-lockdown>

³⁴ Gvosdev & Marsh, 2013.

Tablo-2: Suudi Arabistan Krallığı İçin Temel Ekonomik Göstergeler

	2015	2016	2017	2018	2019	2020 (*)
GSYİH Nominal (Milyar ABD Doları)	655	645	690	787	793	701
Kişi başına GSYİH (ABD Doları)	20.630	19.880	20.800	23.340	23.140	20.140
Nüfus (Milyon)	31,7	32,4	33,1	33,7	34,2	34,8
İşsizlik (%)	5,6	5,7	5,9	6,0	6,1	8,2
Enflasyon (%)	1,2	2,0	-0,8	2,5	-2,1	3,6
İhracat (Milyar ABD Doları)	218	201	240	315	286	184
İthalat (Milyar ABD Doları)	247	198	202	210	219	170
Enerji İhracatı (HS27) (Milyar ABD Doları)	153	136	170	232	202	---
Enerji ihracatının toplam ihracat içindeki payı (%)	70,2	67,7	70,8	73,7	70,6	---
Hidrokarbon ihracatının GSYİH içindeki payı (%)	23,4	21,1	24,6	29,5	25,5	---

Kaynak: Dünya Bankası, IMF'nin çeşitli raporları ve BM comtrade.un.org

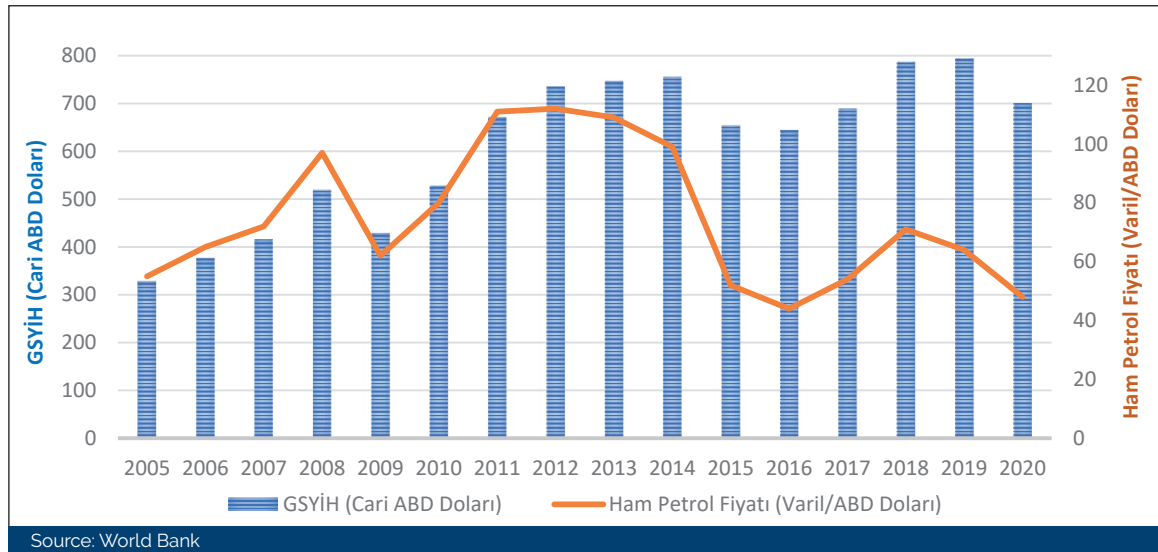
(*) Tahminlere dayanmaktadır.

Şekil-2'de görüldüğü gibi, SAK'ın ekonomik performansı ile küresel ham petrol fiyatları doğrudan ilişkilidir. Dünya petrol piyasalarında fiyatların düşmesi SAK'ın GSYİH'sini olumsuz etkilerken, ham petrol fiyatlarının yüksek olduğu yıllarda ekonomik büyüme artmaktadır. Ayrıca küresel petrol fiyatlarının ve SAK'ın ih-

raç ettiği ham petrol miktarının bazı dalgalanmalar göstermesi dikkate değerdir.

2020'de, düşük petrol fiyatları ve küresel petrol talebindeki düşüş nedeniyle SAK'ın petrol geliri azalmıştır: 2019 yılında GSYİH 793 milyar dolarken bir sonraki yılda bu hacim 701 milyara gerilemiştir (Bkz. Şekil-2). Salgın sırasın-

Şekil-2: SAK GSYİH Büyümesi (%) ve Ham Petrol Varil Fiyatları

da düşen petrol gelirlerini telafi etmek için SAK'ın hükûmet kontrolündeki fonlara daha fazla bel bağlaması, 2020 yılında bütçe açığına ve bütçe açığı/GSYİH oranının %12,4'e ulaşmasına neden olmuştur. 2021 Bütçe Yasası, krallığın bütçe açığını azaltmak için harcamaları %7,3 oranında azaltacağına işaret etmektedir. Ancak bu önemli tasarruf tedbirlerine rağmen, 2021 yılında bütçe açığının GSYİH'ye oranının %5 civarında ola-

cağı tahmin edilmektedir.³⁵ IMF, SAK'ın 2021 yılında %2,9; 2022 yılında ise %4 büyümeye göstereceğini tahmin etmektedir.³⁶ Tablo-2, GSYİH'nin yaklaşık %20-30'unun enerji ihracatından geldiğini ve bu durumun SAK ekonomisi için önemli bir kırılganlık teşkil ettiğini göstermektedir. Son yıllarda ekonomide çeşitlilik sağlamak için ciddi çabalar sarf edilse de bu çabaların meyvelerinin toplanması uzun yıllar alacaktır.

³⁵ Nereim, V., Abu Omar, A., and Martin, M. (2020). Saudi Arabia Plans Spending Cuts in 2021 as Economy Recovers. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-12-15/saudi-arabia-sticks-to-spending-cuts-as-2021-budget-announced>

³⁶ IMF (2021). World Economic Outlook. Data Mapper System. <https://www.imf.org/external/datamapper/datasets/WEO>

RUSYA-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKA PLANI

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile Suudi Arabistan Kralı Selman bin Abdulaziz Kremlin Sarayı'nda görüştü.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesi sonrasında Arap Yarımadası'nda kabileler arasında çatışma ve mücadeleler görülmüştür. Günümüzde SAK'ın temelini atan Abdülaziz El-Suud, söz konusu mücadelelerden galip çıkarak 1926'da Hicaz Sultanı olmuştur. Abdülaziz bir yıl sonra 1927'de Necd bölgesini de egemenliği altına almıştır. Yine 1927'de Birleşik Krallık ile Cidde Antlaşması imzalanmıştır ve böylelikle Hicaz ve Necd Krallığı'nın bağımsızlığı Londra tarafından tanınmıştır.³⁷ O dönemin büyük güçleri olan SSCB, ABD ve diğer birçok ülke yeni devletin bağımsızlığını tanımıştır.³⁸ Bilahare, yeni devletin resmî adı 1932'de şimdiki adı olan Suudi Arabistan Krallığı olarak değiştirilmiştir.

Sovyetler Birliği, henüz 1926 yılında yeni kurulan devletin (o zamanki Hicaz Krallığı) bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmasına rağmen, çeşitli nedenlerden dolayı ikili ilişkiler ilerlememiştir. SAK başta İngiltere ile yakınlaşmış,

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise ABD ile yakın ilişkiler kurmayı tercih etmiştir.

SAK tarafından bakıldığında Sovyetler Birliği varoluşsal ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Sosyalizm ideolojik olarak geleneksel otoriteyi dışlamakta ve yerine bilimsel ve pozitivist bir alternatif önermekteydi. Bundan dolayı Riyad, SSCB'yi Ortadoğu'daki geleneksel rejimleri devirmeyi amaçlayan ve istikrarı tehdit eden bir güç olarak görmekteydi. Hem ideolojik hem de ekonomik açıdan SAK ve Sovyetler Birliğinin ortak bir zemin bulması çok zordu. SSCB'nin SAK'ı diplomatik olarak erkenden tanımasına rağmen, ikili ilişkiler 1990'ların başına kadar nispeten soğuk kalmıştır. İlişkilerin soğuk seyretmesinde birçok faktör rol oynasa da Sovyet ideolojisi ana neden olarak gösterilebilir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi, yakınlardaki Güney Yemen ve Etiyopya'daki Marksist rejimlere destek sağlaması ve bölgedeki Marksist devrimci hareketlerle radikal

³⁷ Zumor, A.Q.A. (2019). Language planning in Saudi Arabia (1927–2019): Arabic and other languages. *Trames*, 23(73/68), 4, 409–424.

³⁸ Zumor, 2019.

Arap rejimlerine silah satması Riyad'ı huzursuz etmiştir.³⁹

Ekonomi, ikili ilişkilerin zayıf olmasının bir başka nedeni olmuştur. SAK'ın büyük petrol rezervleri ve ihracat hacmi, Moskova tarafında hoş karşılanmıyordu. Uluslararası piyasalarla sınırlı biçimde entegre olan Moskova'nın döviz girdilerinin %50'den fazlası petrol ihracatına bağlıydı; bu durum Sovyetler Birliği ekonomisine ciddi zarar vermekteydi. Özellikle 1985'te SAK'ın petrol üretimini artırma kararı, küresel petrol fiyatlarını diplerle çekerek zaten çok durgun olan Sovyet ekonomisini iyiden iyiye zedelemişti. Dmitri Trenin, SAK'ın 1980'lerdeki aşırı petrol arzıyla Sovyetler Birliğinin çöküşünü hızlandırdığını ifade etmiştir.⁴⁰

Gorbaçov'un iktidarı sırasında Sovyetler Birliği ve SAK arasında birtakım olumlu işaretler göze çarpmakla birlikte ikili ilişkilerde kayda değer bir gelişme olmamıştır. Moskova; SAK, Umman ve diğer Körfez emirlikleri dâhil olmak üzere Körfez ülkeleriyle ilişkilerini normalleştirmiştir. SAK, iflasın eşiğindeki Sovyet ekonomisini istikrara kavuşturmak için 1990-91 yılları arasında 2 milyar dolarlık mali yardımda bulunmuştur.⁴¹ Bu karşılıklı jestlere rağmen, 1990'larda RF ve SAK arasında, özellikle Kuzey Kafkasya'daki durum konusunda pek çok anlaşmazlık bulunmaktaydı. 1990'lar boyunca RF, SAK dâhil tüm Körfez ülkelerinden vatandaşların Kuzey Kafkasya'daki İslamcı radikal grupları finanse ettiğini iddia etmiştir. Sovyetler Birliğinin Afganistan'da 1979'da başlayan ve yaklaşık 10 yıl süren askerî operasyonu sırasında, SAK yerel Afgan mücahitlerinin en önemli destekçisi ve finansörü olmuştur.

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından eski Sovyet coğrafyasının Vehhabi ideolojisiyle radikalleşmesi Moskova'da korku yaratmış, Ruslar SAK'ın tutum ve eylemlerinden endişe duymaya devam etmişlerdir.⁴² ABD kaynaklarına göre, Körfez ülkeleri merkezli vakıflar Çeçen savaşçılara milyonlarca dolar akıtmıştır. ABD'li yetkililer, 11 Eylül saldırılarının ardından, Taliban için savaşan ve ikinci Çeçen savaşı sırasında (1999-2000) radikalleşmiş olan çok sayıda Suudi gencin yakalandığını bildirmiştir.⁴³ 2000'lerin başında RF, ikinci Çeçen savaşı nedeniyle Müslüman dünyası arasında kötü bir şöhret kazanmıştır. İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) SAK temsilcisi, RF'nin operasyonlarını "Çeçenistan'ın Müslüman halkına karşı insanlık dışı bir eylem ve ulusların kendi kaderini belirleme hakkına yönelik bir saldırı" olarak nitelendirmiştir.⁴⁴

11 Eylül 2001'de New York'ta meydana gelen terör saldırıları sonrasında ABD-SAK ilişkileri ve iş birliği ortamları hızla bozulmuştur. ABD, SAK hükûmetini cihatçı gruplarla bağlantılı İslami yardım kuruluşlarını finanse etmekle suçlamıştır. Washington seçkinleri, SAK'ın, ABD için tehlikeli bir aktör hâline geldiğini iddia etmiştir. Bu durum RF-SAK yakınlaşması ve ikili ilişkilerin gelişmesi için uygun bir ortam yaratmıştır. ABD'nin başta Suudi hükûmeti olmak üzere Körfez ülkelerine yönelik düşmanca davranışları, bu ülkelerin ABD'ye olan aşırı bağımlılıklarını gözden geçirmelerine neden olmuştur. SAK ile RF arasındaki yakınlaşma, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaliyle yeni bir döneme girmiştir. Moskova, ABD'nin uluslararası hukuka aykırı, başına buyruk ve vicdan yara-

³⁹ Katz, 2001.

⁴⁰ Trenin, 2017.

⁴¹ Gvosdev & Marsh, 2013.

⁴² Trenin, 2017.

⁴³ Dannreuther, Roland. "Islamic radicalization in Russia: an assessment." *International Affairs* 86.1 (2010): 109-126.

⁴⁴ Dannreuther, 2010.

layıcı işgal sürecine karşı çıkmıştır. Ancak Washington hem işgalin hem de Irak karşıtı koalisyonun eleştirilmesine sebep olan SAK'ın tepkisini görmezden gelmiştir.

ABD'nin Körfez ülkeleriyle bağları zayıflarken Moskova boşluğu doldurmak istemiştir. Putin, bölge genelinde bağları güçlendirmek için 2003 yılında RF'nin tüm İslam coğrafyası ve Arap dünyası ile iş birliği yapacağını duyurmuştur ve bu minvalde Mısır, Cezayir, Ürdün, İran ve diğer bazı bölge ülkelerini ziyaret etmiştir. Eylül 2003'te Prens Abdullah, Moskova'yı ziyaret eden en üst düzey Suudi yetkili olmuştur. RF, Riyad'a yönelik eleştirilerini yumuşatırken SAK hükûmeti, Çeçenistan'ın RF'nin bir iç meselesi olduğunu ilan etmiştir. Rusya yanlısı Ahmet Kadirov (2003 Çeçenistan Cumhurbaşkanı) Moskova'da Kral Abdullah ile bir araya gelmiş ve ardından 2004'te hac ibadeti için SAK'a gitmiştir. Ocak 2004'te SAK, Ahmet Kadirov'u Çeçen halkının meşru temsilcisi olarak tanımıştır. Bu sembolik ziyaret, RF-SAK ilişkilerini daha da güçlendirmiştir.

2003 yılında Putin, İKT zirvesine katılmıştır. Ancak iş birliğini derinleştirme umutları, 2004 yılında Çeçen liderlerden Selimhan

Yandarbayev'in Doha'da Rus güvenlik güçleri tarafından öldürülmesiyle suya düşmüştür.⁴⁵ Bu türden yol kazalarına rağmen Moskova İslam ve Arap dünyasına yönelik yeni politikasının geçici bir heves olmaktan ziyade uzun vadeli ve bilinçli bir stratejinin parçası olarak gösterme gayretini devam ettirmiştir. Şubat 2007'de Putin, RF'nin bölgedeki yeni rolünü ve etkisini göstermek için SAK, BAE ve Katar'a ziyaretlerde bulunmuştur.⁴⁶

RF'nin 2008 yılında yayınlanan resmî "Dış Politika Konseptine" göre,⁴⁷ "İslam devletleriyle etkileşimini artırmak için RF, İslam Konferansı Teşkilatı ve Arap Devletleri Ligi çalışmalarındaki gözlemci statüsünden yararlanacak, G8 ortaklığının geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde uygulanması için aktif rol oynayacaktır. RF'nin ulusal çıkarları için stratejik öneme sahip olan bölge ülkeleriyle özellikle enerji sektöründe, karşılıklı yarar sağlayan ekonomik iş birliğinin geliştirilmesine öncelik verilecektir."

Putin, dünyanın önde gelen iki enerji üreticisi RF ve SAK'ın, karşı karşıya gelmemek için ikili ilişkileri güçlendirmenin yollarını aradıklarını açıklamıştır. ABD ile bozulan ilişkilerinden endişe duymaya başlayan Riyad, ulus-

ABD'nin Körfez ülkeleriyle bağları zayıflarken Moskova boşluğu doldurmak istemiştir. Putin, bölge genelinde bağları güçlendirmek için 2003 yılında RF'nin tüm İslam coğrafyası ve Arap dünyası ile iş birliği yapacağını duyurmuştur ve bu minvalde Mısır, Cezayir, Ürdün, İran ve diğer bazı bölge ülkelerini ziyaret etmiştir.

⁴⁵ Issaev & Kozhanov, 2021.

⁴⁶ Steven Rosefielde, 2020, "Putin's Russia: Economy, Defence And Foreign Policy," World Scientific Publishing.

⁴⁷ Russian Federation, 12Temmuz2008. https://russiaeu.ru/userfiles/file/foreign_policy_concept_english.pdf

lararası ilişkilerini çeşitlendirmek istemiş ve dış ilişkiler portföyüne yeni bir açılım unsuru olarak RF'yi eklemiştir. SAK ve RF'nin dışışleri ve savunma bakanları, Temmuz 2008'de savunma alanında önemli bir iş birliği anlaşması imzalamışlardır. Aynı yıl, Güney Osetya'daki çatışmadan sonra Kral Abdullah, "Rusya'nın bölgedeki eylemlerini anlayışla karşıladığını" ifade etmiştir.

Putin 2012'de başlayan üçüncü başkanlık döneminde, RF'nin Ortadoğu vizyonunu önemli ölçüde değiştirmiştir. Rus yetkililer, Ortadoğu'da Rus varlığını artırmaya yönelik birtakım yeni politika tedbirleri almıştır. Moskova ayrıca OPEC de dâhil olmak üzere bölgesel örgütlerle etkileşimini derinleştirmiştir. Putin üçüncü dönemi için (Mayıs 2012) Kremlin'e döndüğünde, 2008 ekonomik krizinin ve ABD'nin muğlak küresel liderliğinin etkileri küresel siyasette artık daha derin ve belirgin bir şekilde hissedilmekteydi. Ayrıca Putin'in yeni dönemi, Rus güvenlik bürokrasisini derinden etkileyen Arap Baharı hareketlerinin hemen ardından başlamıştır.

2012-2014 dönemi, RF-SAK ilişkileri açısından durgunluk yılları olmuştur. Bu dönem, RF'nin Esad rejimini desteklemesi üzerine KİK ülkeleri tarafından tepki görmesiyle ilişkilendirilmektedir. Şubat 2012'de BM Güvenlik Konseyi, Beşar Esad'ı istifaya çağıran bir önerge hazırlamış ancak Moskova önergeyi veto etmiştir. Başta SAK olmak üzere Körfez ülkeleri bu vetoya sert tepki göstermiştir. Kral Abdullah, Medvedev'e, "Rus dostlarımız Güvenlik Konseyindeki oylamadan önce Araplarla istişare etmeliydi" diyerek sitemde bulunmuştur. Suriye krizinin yol açtığı hasarın bir kısmını onarmak için Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov, Kasım 2012'de SAK'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir.⁴⁸

Sonrasında, Moskova'nın bölgedeki artan var-

lığı, ABD'nin RF ve KİK ile ilişkilerinin değişen dinamikleri, enerji piyasalarındaki dalgalanmalar, Ortadoğu ülkeleri arasındaki gerilimler ve KİK dış politikasının dönüşen vizyonu ekleninde yakınlaşma genel hatlarıyla devam etmiştir.⁴⁹

Öte yandan Katz (2012) her iki tarafın ilişkileri daha sağlam bir zemine oturtamamasında üç önemli faktörden bahsetmektedir. Bunlar:

- 1) 1990'ların başındaki tüm çabalara rağmen, RF'nin OPEC üyesi olma konusunda isteksizliği,
- 2) Stratejik güvenlik kaygıları nedeniyle RF'nin, İran ile her zaman iyi ilişkiler içinde olması ve bu stratejik iş birliğinin Körfez bölgesindeki monarşiler cephesinde şüphelye karşılanması,
- 3) 90'lı yıllarda Kuzey Kafkasya'da yaşanan çatışmaların ilişkilerin bozulmasına ve güvensizliğe neden olması şeklinde sıralanabilir.

Bir diğer bölge uzmanı olan Nikolay Kozhanov, Moskova'nın Ortadoğu'ya yönelik artan endişesini üç ana ekseninde analiz etmektedir. Bu üç temel başlık şu şekilde özetlenebilir:

- 1) Ekonomik (Batı ile yaşanan gerilimin olumsuz siyasi ve ekonomik sonuçlarını telafi etmek için),
- 2) Siyasi (Ortadoğu'nun önde gelen aktörleri arasında diyalogu teşvik etmek için),
- 3) Güvenlik (uluslararası terörizm, İslami radikalizm ve kitle imha silahlarının yayılmasıyla mücadele ederek Avrasya'nın Avrupa dışındaki bölgelerinde RF'nin güvenliğine yönelik olası tehditleri sınırlamak için).

⁴⁸ Gvosdev&Marsh, 2013.

⁴⁹ Issaev and Kozhanov, 2021.

Son zamanlarda Moskova'nın, Yemen'deki iç savaşı dikkatli bir şekilde gözlemlemesi, Libya'da General Hafter'i desteklemesi, OPEC+'de SAK ve BAE ile aktif iş birliği içerisinde olması ve savaş sonrası Suriye'nin yeniden imarında KİK ülkelerinin aktif katılımı için yeşil ışık yakmış olması dikkate değerdir.⁵⁰ Bilindiği üzere SAK liderliğindeki koalisyon, Yemen'de askeri operasyon başlatmıştır. 14 Nisan 2015 tarihli ve 2216 sayılı BMGK Kararı, Arap Koalisyonunun eylemlerine hiçbir atıfta bulunmamış ve bunun yerine Husileri suçlamıştır. Rus heyeti çekimser oy kullanmış, bu da Moskova'nın, SAK'ın doğrudan veya dolaylı biçimde Yemen'de sebep olduğu insanlık dramına ve sivillere yönelik mağduriyetlere Riyad'ın eylemlerini arka çıkarak suça ortak olduğuna işaret etmektedir.

Issaev ve Kozhanov'a göre, Ortadoğu'daki bölgesel veya iç çatışmaların hiçbiri RF'nin çıkarları için hayati değildir, bu nedenle Putin'in bu çatışmalara desteği veya bu konulardaki sessizliği, ona geniş bir hareket alanı sağlamaktadır. Bu geniş manevra alanı dâhilinde Moskova dış politika kararlarında pazarlıklar neticesinde en kârlı çıkacağı seçenekleri belirleme imkânına sahip olmaktadır. Batılı ülkelerin uyguladığı ekonomik yaptırımlar sebebiyle bozulan ekonomik yapısı bağlamında Moskova, son yıllarda en çok ihtiyaç duyduğu sıcak paranın peşinden gitme eğilimindedir. Yemen, Libya ve Suriye'de kendi hayati çıkarları olan Körfez ülkeleri için ise Moskova'nın desteği önemlidir. Öte yandan, Körfez bölgesi ile yatırım ve enerji iş birliğini geliştirme olasılığı, yaptırımlara maruz kalan RF için son derece cazip görünmektedir.⁵¹

Uzun yıllar boyunca Ortadoğu bölgesinde istikrar ve denge sağlayıcı aktör olarak hep Washington yönetimi yer almıştı. ABD ve Körfez monarşileri arasındaki oturmuş bir stratejik iş birliği yapısı mevcuttu. Ancak Obama yönetimi sırasında SAK'ın ABD'ye yönelik algısı çarpıcı biçimde değişmiştir. Obama döneminde SAK'ı (hatta İsrail'i) en çok endişelendiren ABD politikası, Obama'nın nükleer bir anlaşmanın imzalanmasını (bölgedeki tüm dinamikleri bozma pahasına da olsa) öncelikli olarak addetmesiydi. Nükleer müzakerelere son derece şüpheci yaklaşan Suudiler, bu durumu ABD'nin İran'a yönelik ciddi bir aks değişim manevrası olarak görmüşlerdir.⁵² Obama yönetimi, SAK'ın ABD'ye yönelik olumsuz algısını değiştirmek için bazı ciddi adımlar atsa da (ör. SAK'a silah satılması, SAK'ın Yemen'e müdahalesine açık destek verilmesi vb.), bunlar yeterli olmamış ve Riyad yönetiminin ABD'ye duyduğu güvensizlik devam etmiştir.⁵³ Donald Trump döneminde koşullar daha da farklı yönlere doğru değişim göstermiştir.

Çin'e karşı caydırıcılık kapasitesini güçlendirmek için kaynak kullanımını yeniden ayarlayan ABD, dünya genelindeki askeri üs ve ekipmanlarını yeni bir konseptle Asya Pasifik bölgesini kontrol edecek şekilde yeniden konuşlandırmıştır. Washington'un bölgede dengeleyici ve istikrar sağlayıcı olarak görülen geleneksel rolündeki radikal değişimin Ortadoğu'da bir güç boşluğu yaratmış olması Körfez ülkeleriyle ABD'nin karşılıklı ilişkileri ve çıkarları için çok ciddi bir tehdit algısı oluşturabilecektir.⁵⁴

⁵⁰ Issaev & Kozhanov, 2021.

⁵¹ Issaev & Kozhanov, 2021.

⁵² Goldenberg, I. (07.12. 2017). Here's How Both Obama and Trump Stoked the Saudi-Iranian Rivalry. Foreign Policy, <https://foreignpolicy.com/2017/12/07/heres-how-both-obama-and-trump-stoked-the-saudi-iranian-rivalry/>

⁵³ Ivanova, I. (2018). Saudi Arabia is America's No. 1 weapons customer. CBS News. <https://www.cbsnews.com/news/saudi-arabia-is-the-top-buyer-of-u-s-weapons/>

⁵⁴ Hal Brands H., and Feaver, P. (2017). Trump and Terrorism: US Strategy After ISIS. Foreign Affairs, 96(2). 28-36.

EKONOMİK İLİŞKİLER: TİCARET, YATIRIM VE ENERJİ

"Rusya Enerji Haftası" kapsamında "İstikrarsız Bir Dünyada Enerji Bağlılığını Korumak" başlıklı oturum düzenlendi. Oturuma Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak ve Suudi Arabistan Enerji Bakanı Prens Abdülaziz bin Selman katıldı.

Yukarıda kısaca vurgulandığı gibi, genel olarak RF nazarında Ortadoğu'nun tasavvuru üç temel ilkeye dayandırılabilir: Küresel güç mücadelesinde Moskova'ya hak ettiği prestijin yeniden kazandırılması, ekonomik menfaatlerin korunması ve güvenlik tehditleri. Ekonomik menfaatler ilkesi bağlamında, Ortadoğu'da izlenecek ikili ilişkiler büyük ölçüde enerji odaklıdır; ticaret ve yatırım ilişkileri ise ikinci derecede önemlidir.

İki farklı ülke tarafından üretilen emtialar rakip konumdaysa, bu ülkeler tarafından üretilen ihraç edilebilir emtiaların (büyük ölçüde) birbirini ikame ettiği söylenir. Başta ham petrol olmak üzere enerji hem RF'nin hem de SAK'ın ihracat sepetlerinde önemli bir paya sahiptir ve bu nedenle iki ülke arasında karşılıklı ticaret düşük seviyelerdedir.

İhraç edilen bazı ürünler örtüşse de RF'nin nispeten daha geniş bir üretim yelpazesine sahip olmasıyla Ortadoğu ülkelerine kıyasla daha iyi bir ticaret dengesine sahip olmasını sağlamaktadır. BM 2018 ticaret verileri, RF'nin toplam ihracatının %10'a yakını Ortadoğu ül-

kelerine yaptığını göstermektedir. Öte yandan, Ortadoğu ülkelerinin ihraç ettiği ürün yelpazesinin dar olması nedeniyle RF'nin bu ülkelere yaptığı ithalat, toplam ithalatının yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, RF bölge ile yaptığı ticaret bakımından ciddi bir ticaret fazlası vermektedir. Daha yakından incelendiğinde, RF'nin bu bölgeye ihracatının tarım ürünleri (tahıllar) ve sanayi ürünleri (imalat, özellikle silah) olmak üzere iki grup emtia üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Emtia ticaretinin yanı sıra enerji ve yatırım ilişkileri de ekonomik ilişkiler açısından önemlidir. Ulusal varlık fonları aracılığıyla iki ülke arasında yatırım ilişkilerinde büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Enerji alanındaysa son dönemde iki ülke politikalarını koordine etme konusunda geçmişe oranla daha istekli görünmekte olduklarını gözlemliyoruz.

1. Karşılıklı Ticaret

İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2000 yılında 57 milyon dolar civarındayken, 2010 yılından sonra bu hacim artmıştır. Nitekim 2012 yılında ticaret hacmi 1,4 milyar dolara yaklaşmış-

tır. 2012 ve 2015 yılları arasında ticaret hacmi 1 milyarın doların üzerinde seyretmiştir. Ancak 2016'da sert bir düşüş yaşanmış, daha sonra

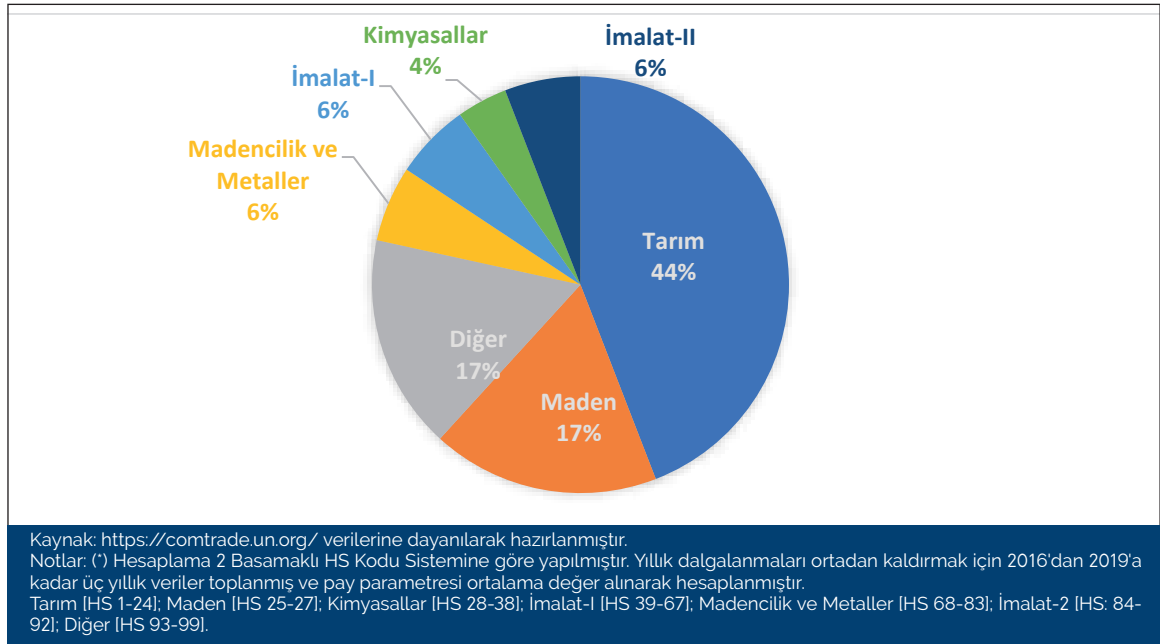
2017 yılında toparlanmış ve 2019 yılında yaklaşık 1,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (Bkz. Tablo-3).

Tablo-3: İki Ülke Arasında Karşılıklı Ticaret (Milyon ABD Doları)

Yıl	SAK-RF Ticareti			SAK Toplam Ticaret İstatistikleri			
	RF'dan ithalat	RF'ya İthalat	Ticaret Hacmi	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Ticaret Hacmi	Pay (%)
	A	B	C=A+B	D	E	F=D+E	G=C/F
2000	55	2	57	77.204	28.399	105.603	0,054
2001	66	1	67	67.674	29.154	96.828	0,069
2002	137	2	139	72.129	30.466	102.595	0,135
2003	210	2	212	92.765	39.569	132.334	0,160
2004	138	6	144	125.551	44.944	170.495	0,084
2005	230	5	235	180.278	57.233	237.511	0,099
2006	273	6	279	210.824	67.681	278.505	0,100
2007	426	10	436	232.856	87.817	320.673	0,136
2008	466	22	488	312.999	112.273	425.272	0,115
2009	333	28	361	191.810	92.457	284.267	0,127
2010	298	69	367	250.577	103.622	354.199	0,104
2011	643	209	852	364.139	127.963	492.102	0,173
2012	1.089	270	1.359	387.374	151.260	538.634	0,252
2013	789	289	1.078	375.361	163.014	538.375	0,200
2014	898	267	1.165	341.947	168.240	510.187	0,228
2015	1.236	183	1.419	203.689	174.786	378.475	0,252
2016	718	142	860	183.604	140.169	323.773	0,153
2017	999	145	1.144	225.836	134.519	360.355	0,254
2018	1.221	292	1.513	294.536	135.211	429.747	0,245
2019	1.443	264	1.707	251.800	144.344	396.144	0,421

Kaynak: <https://comtrade.un.org/>

Şekil-3: SAK'ın Rusya'dan İthalatı: Geniş Emtia Kategorisinde (*)

Yukarıda vurgulandığı ve Tablo-3'ten de anlaşılacağı üzere RF, SAK ile sürekli ticaret fazlası vermiştir. Çünkü iki ülke de yeraltı enerji kaynakları bakımından oldukça zengindir ve her iki ülkenin döviz girdilerinin önemli ölçüde enerji ihracatına bağlıdır. Bu etmenler, ikili arasındaki ticari faaliyetlerin derinleşmesini engellemede önemli rol oynamıştır. Tablo-1 (G sütunu), 2000'den 2019'a kadar RF ile ticaretin, SAK'ın toplam ticaret hacmindeki payının genelde %1'den az olduğunu göstermektedir.

Düşük ticaret hacmine ek olarak, karşılıklı ticaretin ikinci önemli özelliği, emtiaların birkaç spesifik kategoride yoğunlaşması eğilimidir. Bu çalışmada ticaret modelini incelemek için 99 emtia grubunda 2 basamaklı HS verileri bazında toplama yaptık. Basit ve anlamlı bir tablo oluşturmak için emtiaları aşağıda Grafik-2'de gösterilen yedi ana gruba ayırdık. Ayrıca 2016-2019 yıllarını kapsayan yıllık verilerin üç yıllık ortalama değerlerinden yararlanarak SAK için

her grubun ithalat payı parametrelerini hesapladık. Grafik-2, SAK'ın RF'den yaptığı ithalatta her bir grup türünün payını göstermektedir. Burada SAK ithalatının yaklaşık yarısının tarım ve hayvancılık ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. Tabloda yer almamakla birlikte, sadece tahıl ürünleri RF'den yapılan toplam ithalatın yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. 2016 itibarıyla RF'den en çok buğday, çavdar ve arpa alan ülkeler sırasıyla Mısır, İsrail ve SAK olmuştur.⁵⁵

Diğer tarım ürünleri oldukça az bir paya sahiptir. Ayrıca, tarım ve maden ürünlerinin, toplam ithalatın neredeyse üçte ikisini oluşturması dikkate değerdir. İmalat-I, düşük katma değerli imalat ürünlerini ifade ederken, İmalat-II genellikle yüksek teknoloji ürünleri içermektedir. Şekilde yer almamasına rağmen, RF'den yapılan silah ve mühimmat (HS 93) ithalatı oldukça az olup 6 milyon dolar civarındadır.

⁵⁵ Kozhanov, 2018.

RF'nin ihracat yelpazesini çeşitlendirmeye yardımcı olan en önemli niş sektörlerden biri nükleer sanayi sektörüdür. RF'nin dev şirketi Rosatom, İran'daki nükleer reaktörleri de inşa etmiştir. Rosatom, Türkiye ve Ürdün'de de faaliyet göstermektedir. RF, SAK ve diğer Körfez ülkelerine açılmayı ve bu kapsamda yeni anlaşmalar imzalamayı amaçlamaktadır. Rosatom, bölgedeki ilk ofisini 2016 yılında Dubai'de açmıştır.

SAK'ın askerî teçhizat tedariki, daha fazla araştırma gerektiren ilginç bir konudur. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsüne (SIPRI) göre, SAK diğer ülkeler için önemli bir silah alıcısıdır. 2019'da küresel boyutta savunma harcamaları 1,9 trilyon dolara yani küresel GSYİH'nin yaklaşık %2,2'sine ulaşmıştır.⁵⁶ 2015-2019 dönemini kapsayan SIPRI verilerine göre, küresel silah ticareti 2010-2014 dönemine kıyasla %5 artmıştır. Ancak raporda her ülkeye ait silah ihracatına ilişkin finansal veriye yer verilmediğinden, ülke bazında ihracat rakamlarını tahmin etmek güçtür.

SIPRI (2020) verilerine göre 2015-2019 dönemine ilişkin diğer önemli noktalar ise şu şekildedir:

- 96 ülkeye silah satan ABD, en büyük silah ihracatçısı konumundadır. ABD'nin küresel silah ihracatındaki payı %36'dır.
- ABD'nin toplam silah ihracatının %51'ini gerçekleştirdiği Ortadoğu, ABD için son derece önemli bir pazardır.
- RF'nin, küresel silah ihracatındaki payı %21 olup dünyadaki en büyük ikinci silah ihracatçısıdır.

- RF'nin Ortadoğu'ya yaptığı silah ihracatı, toplam silah ihracatının yaklaşık %19'una karşılık gelmektedir.
- Mısır ve Irak, RF'nin ihraç ettiği silahların sırasıyla yüzde 49 ve yüzde 29'unu alarak Ortadoğu'da Moskova'nın en önemli müşterileri olmuşlardır.

Her ne kadar pek çok ülke silah ihracatına ilişkin gerçek rakamları açıklamıyor olsa da şirketlere dayanan verilerden yola çıkarak birtakım çıkarımlar yapmak mümkündür. Savunma şirketlerinin dünya genelindeki satışları, ABD şirketlerinin pazara hâkim olduğunu göstermektedir. Dünyanın en büyük 25 silah üreticisi ve özel savunma şirketlerinin satışları 2019'da 360 milyar dolara ulaşmıştır. ABD merkezli firmaların satışları bu toplamın %61'ine (yaklaşık 220 milyar dolar) karşılık gelmektedir.⁵⁷

2018'de SAK'ın askerî harcamaları yaklaşık 240 milyar SAR'a (62 milyar dolar) varmıştır.⁵⁸ SIPRI verilerine göre SAK, 2015-2019 döneminde küresel silah ithalatında ilk sırada yer almıştır. Bu dönemde, toplam küresel silahların yaklaşık %12'si SAK tarafından satın alınmıştır. Söz konusu dönemde ABD'nin SAK'a silah satışları, Washington'un toplam silah ihracatının %24'üne tekabül etmiştir. ABD ve SAK arasındaki savunma sanayi ilişkileri rakam bazında bakıldığında yanlış yorumlamaya müsaittir. 11 Eylül 2001 terör saldırısından itibaren dalgalı bir seyir izleyen ABD-SAK ilişkilerinde güven bunalımı tedrici bir şekilde yerleşmiştir. Suudiler, garantili bir kaynaktan istikrarlı bir şekilde ileri teknoloji temin etmek istiyordu. ABD, özellikle Suudi nükleer programı için ileri teknoloji tedarik etmeyeceğini duyurduğunda, Suudiler alternatif olarak Ruslara dönmüşlerdir.⁵⁹

⁵⁶ SIPRI (2020). Armaments, Disarmament and International Security. Stockholm International Peace Research Institute. <https://www.sipri.org/yearbook/2020>

⁵⁷ NDOS (2020). SIPRI Report: 2019 Global Arms Sales. New Defense Order Strategy. <https://dfnc.ru/en/world-news/sipri-repoert-2019-global-arms-sales/>

⁵⁸ Forrester, C. (2020). Saudi Arabia cuts defense spending. Aralık 18, 2020, Janes.com. <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/saudi-arabia-cuts-defence-spending#>

⁵⁹ Gvosdev & Marsh, 2013.

2. Yatırım Olanakları

Son yıllarda ekonomide yaşanan durgunluk, RF'yi, finansal kaynak arayışına ve özellikle SAK ve diğer Körfez ülkelerinden fon bulma arayışına itmiştir (RF'nin Ortadoğu'daki ve Ortadoğu'nun RF'deki yatırımlarına ilişkin veriler yeterince güvenilir görünmemektedir). RF, bölgeden yatırım çekmek ve ortak yatırım fonları yaratmak için agresif bir çaba sarf etmektedir.⁶⁰ Bu bağlamda, biri RF Doğrudan Yatırım Fonu (RDIF) ve biri Suudi Kamu Yatırım Fonu (PIF) olmak üzere iş birliği içerisinde olan iki varlık fonu söz konusudur. RDIF, 2011 yılında 10 milyar dolarlık bir başlangıç sermayesiyle kurulmuştur. 2020 yılının ortaları itibarıyla RDIF; Bahreyn, Mısır, İsrail, Kuveyt, Katar, SAK, Türkiye ve BAE'deki egemen varlık fonları ve yatırımcılarla ortak yatırım anlaşmaları imzalamıştır. Çeşitli anlaşmalar ve fonlara yönelik duyurular yapılsa da tam olarak ne kadar yatırımın gerçekleştiği bilinmemektedir.⁶¹

İş birliğini kolaylaştırmak için, 2017 yılında RF-SAK Yatırım Fonu (RSIF) adlı 6 milyar dolarlık başlangıç sermayesine sahip yeni bir finans kurumu tesis edilmiştir. RF'de, toplam maliyeti 2,5 milyar doları aşan yirmi beş ortak projeye RDIF aracılığıyla onay verilmiştir. 2021 itibarıyla RDIF bünyesinde, Emirati Mubadala, DP World, Suudi Kamu Yatırım Fonu, Aramco,

Ayar International Investment Company, Katar Yatırım Otoritesi, Kuveyt Yatırım Otoritesi ve Bahreyn Mumtalakat gibi birçok ortak bulunmaktadır.⁶²

Ayrıca, iş birliğinin daha sonra 10 milyar dolarlık bir yatırım daha gerçekleştirmesi beklenmektedir.⁶³ 2018 itibarıyla, KİK ülkelerinin RDIF yatırım fonlarında (plan aşamasında olan projeler dâhil) %52'lik bir pay sahibi olduğu tahmin edilmektedir (SAK %22, BAE %18, Katar %8 Kuveyt %2).⁶⁴ 2015 yılında, RF'nin devlet dışı en büyük doğal gaz üreticisi Novatek tarafından yönetilen ve önümüzdeki dört ila beş yıl içinde sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) üretmeye başlayacak olan Arctic LNG-2 projesinde SAK'a ait Aramco şirketi önemli bir yere sahip olmuştur.⁶⁵ Üstelik, Saudi Aramco, Japon Mitsui ve RDIF ortaklığı, Novatek'in 25 milyar dolar değerindeki üretim tesisinde yüzde 30 ila 40 hisse satın almayı düşünmektedir.⁶⁶ Bu projenin Rus gaz şirketini, dünyanın en büyük LNG tedarikçilerinden biri olan Katar ile aynı seviyede LNG üretme hedefine daha yakın konuma getireceği tahmin edilmektedir.⁶⁷

Son yıllarda İran'ın nükleer teknoloji alanında gerçekleştirdiği kayda değer ilerlemeler özellikle Körfez bölgesindeki ülkelerde alarm zillerinin çalmasına vesile olmuştur. İran'ın nükleer faaliyetlerinden rahatsız olan SAK, nü-

⁶⁰ Kaye D. D., Robinson L., Martini J., Vest N., and Rhoades A.L. (2021). Reimagining US Strategy in the Middle East: Sustainable Partnerships, Strategic Investments. RAND Report. ISBN: 978-1-9774-0662-0.

⁶¹ Kaye et al. 2021.

⁶² Issaev and Kozhanov, 2021.

⁶³ Mammadov, R. (2019). Growing ties with Russia could strain Saudi-US relations. Middle East Institute. <https://www.mei.edu/publications/growing-ties-russia-could-strain-saudi-us-relations>

⁶⁴ Issaev and Kozhanov, 2021.

⁶⁵ Frolovskiy, D. (2019). Understanding Russia-GCC relations. In Popescu, N., Secrieru, S. (Eds.). Russia's Return to the Middle East: Building Sandcastles? (83–93. Paris: European Institute for Security Studies. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf

⁶⁶ Kobzeva, O., Golubkova, K., and El Gamal R. (2018). Exclusive: Mitsui, Saudi Aramco, Russia's RDIF in talks to buy Arctic LNG 2 stakes – sources. Reuters, Aralık 21, 2018. <https://www.reuters.com/article/us-russia-novatek-lng-mitsui-exclusive/exclusive-mitsui-saudi-aramco-russias-rdif-in-talks-to-buy-arctic-lng-2-stakes-sources-idUSKCN10K1GR>

⁶⁷ Mammadov, 2019.

leer enerji üretimi ile bu sektöre giriş yapmak istemektedir. Bu bağlamda, ilk adım nükleer teknoloji elde etmek olacaktır. Bu nedenle SAK, 2032 yılına kadar 16 nükleer santral kurulmasını da kapsayan iddialı planını yakın zamanda duyurmuştur. Rosatom geçtiğimiz günlerde SAK ile ülkede bazı nükleer santrallerin inşası konusunda görüşmelerde bulunduğu ve planın gerçekleşmesi hâlinde bölgedeki en büyük sivil nükleer proje olacağını duyurmuştur.⁶⁸

Her ne kadar iki ülke arasında ulusal varlık fonları aracılığıyla birtakım yatırım projeleri finanse edilmiş ve gelecekte yeni projelere yönelik girişimler olsa da RF-SAK yatırım ilişkileri her zaman jeopolitik gelişmelerin ve büyük güçler mücadelesinin tesiri altında kalmıştır. Bu bağlamda sıra dışı bir örnek, ekonomik ilişkilerin şekillenmesinde jeopolitiğin önemini kavrama açısından faydalı olacaktır. 2008 yılında SAK'ta 520 km'lik demiryolu hattının inşası için 800 milyon dolar değerindeki ihaleyi bir Rus

firması kazanmasına rağmen, Riyad bu ihaleyi gerekçe göstermeden iptal etmiştir.⁶⁹ SAK'ın tamamen siyasi nedenlere dayalı bu kararı, Washington ile ilişkilerin normalleşmesine paralel olarak gerçekleşmiştir.

3. Küresel Enerji Piyasaları: Rekabet ve İş Birliği Arasındaki Salınım

3.1. Petrol Rezervleri ve Üretimi

Yukarıda belirtildiği gibi, RF ve SAK arasında bazı ortak ekonomik özellikler vardır. Her şeyden önce, ekonomilerinin gücü esas olarak enerji sektörüne bağlıdır. Her iki ülkenin de oldukça fazla fosil enerji rezervleri bulunmaktadır. Tablo-1, RF ve SAK'ın hidrokarbon sektöründe hem rezerv hem de üretim açısından lider oyuncular olduğunu göstermektedir. 2019'da SAK ve RF, toplam küresel petrol rezervlerinin sırasıyla yaklaşık %17,2'sine ve %6,2'sine sahipti. Ayrıca RF, dünya doğal gaz piyasasında da önemli bir oyuncudur.

⁶⁸ Nakhle, C. (2018). Russia's energy diplomacy in the Middle East. In Popescu, N., Secrieru, S. (Eds.). Russia's Return to the Middle East: Building Sandcastles?(83-93. Paris: European Institute for Security Studies. https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/CP_146.pdf

⁶⁹ Kozhanov, 2018.

Tablo-4: Petrol Rezervleri ve Üretimi (2019)

	Rezervler		Üretim	
	Rezervler ⁽¹⁾	Pay (%) ⁽²⁾	Üretim ⁽³⁾	Pay (%) ⁽⁴⁾
Venezuela	304	17,5	970	1,0
Suudi A.	298	17,2	11850	12,4
Kanada	171	9,9	5700	6,0
İran	156	9,0	3530	3,7
Irak	145	8,4	4800	5,0
Rusya F.	107	6,2	11550	12,1
ABD	69	4,0	17050	17,9
Çin	26	1,5	3850	4,0
Diğer	460	26,5	36870	38,7
Dünya Toplamı	1736	100,0	95200	100,0
OPEC	1215	70,0	35600	37,4
OPEC Üyesi Olmayan	521	30,0	59600	62,6

Kaynak: BP
 Notlar: (1) Milyar varil cinsinden rezerv seviyesi; (2) Ülkenin küresel petrol rezervlerindeki payı; (3) Bin varil/gün cinsinden üretim; (4) İlgili ülkenin dünyadaki toplam üretim içindeki payı.

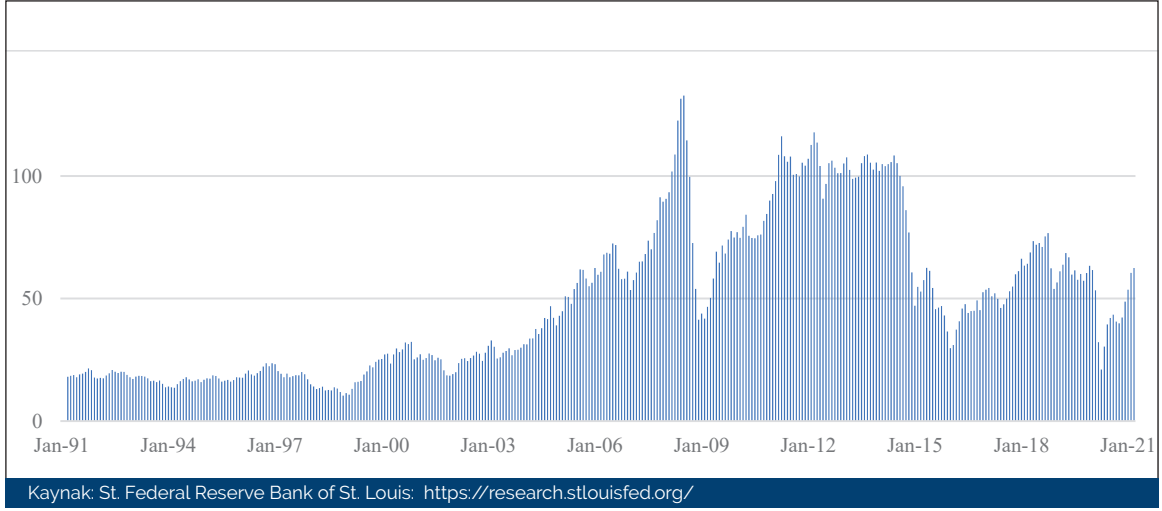
3.2. OPEC+ ve SAK-RF Koordinasyonu

1990'ların ikinci yarısından sonra küresel ekonomik büyüme hızlanmış ve dolayısıyla fosil enerjiye olan küresel talep artmıştır. Ancak 90'lı yıllarda petrol fiyatları sert dalgalanmalar olmaksızın 20 ABD doları/varil civarında düşük seyretmiştir (Bkz. Şekil-4). Küresel ekonomik büyümedeki pozitif ivme, 2000'li yılların başında petrol fiyatlarını yukarı çeken küresel enerji talebinde daha fazla artışa yol açmıştır. Bazı iniş çıkışlarla birlikte, ortalama küresel petrol fiyatları 2014 yılına kadar nispeten yüksek kalmış ve petrol ihrac eden ülkeler bu "petrolün altın çağında" büyük ölçekte gelir elde etmişlerdir. 2008 ekonomik krizi sırasında bir miktar yavaşlama gözlemlenmiştir ancak

petrol piyasası hızlı bir şekilde tekrar toparlanmıştır.

2000'li yılların ortalarında ABD'nin kaya petrolü üretmeye başlamasıyla çok kısa sürede dünya piyasalarında önemli derecede arz artışına neden olmuştur. 2010'lu yıllarda İran'a yönelik yaptırımlar nedeniyle petrolün bir kısmı piyasadan çekilmiş olsa da ABD'nin petrol arzındaki beklenmedik artış, küresel talepteki artıştan çok daha fazla olmuştur. 2000'li yıllarda başlayan petrol fiyatlarındaki artış, 2014 yılından itibaren hızlıca tersine dönmüştür. Dünyanın önde gelen petrol ihracatçıları RF ve SAK, 2014 yılında petrol fiyatlarındaki hızlı düşüşten en büyük darbeyi alan ülkeler olmuştur.

Şekil-4: Aylık Brent Tipi Petrol Fiyatları (Varil/ABD Doları)

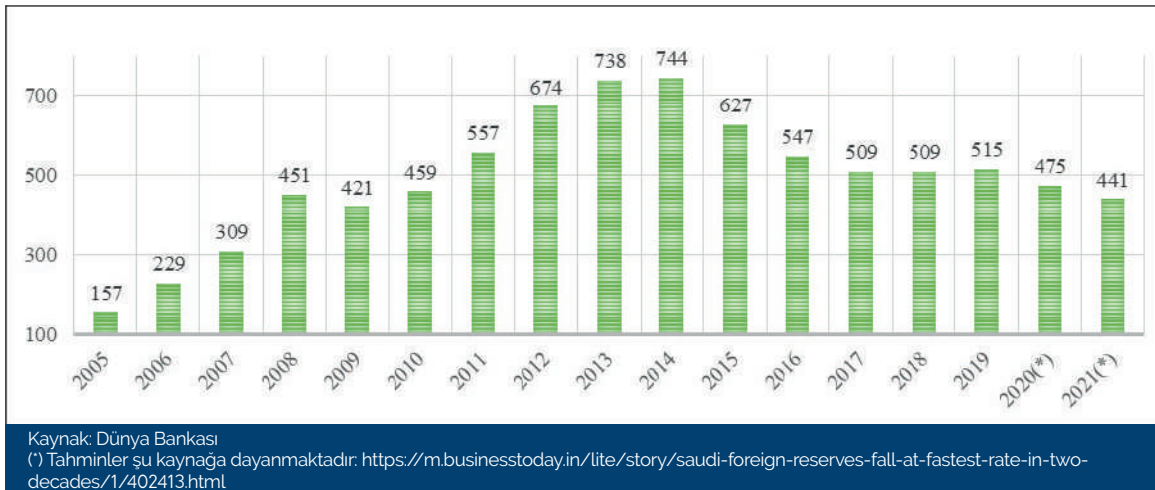

SAK ekonomisi, RF'ye kıyasla petrol gelirlerine çok daha fazla bağımlıdır. Fosil enerji gelirlerinin ülkenin toplam gelirleri içindeki payı; ihracat, GSYİH ve bütçe bakımından son derece yüksektir. Bu bağımlılığa rağmen, 2014 yılında petrol fiyatlarındaki ani düşüşten sonra SAK ciddi bir ekonomik kriz yaşamamıştır. Ancak ülke, finansal rezervlerinin önemli bir bölümünü kaybetmiştir. 2014'te SAK'ın finansal rezervleri 744 milyar dolar civarındayken, 2019 yılında 515 milyar dolara, 2021'in başı itibarıyla

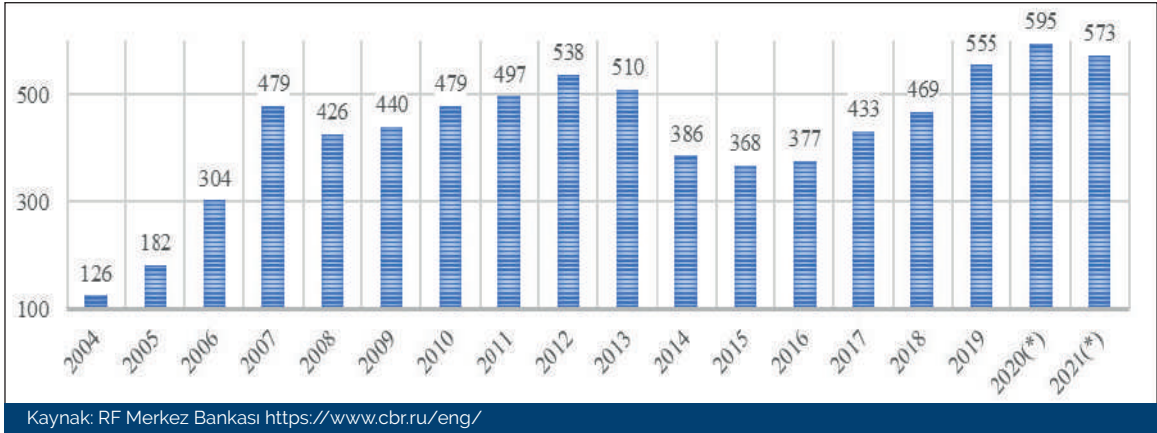
ise 440 milyara dolara kadar düşmüştür. Diğer bir deyişle, SAK 7 yıl içinde ülke rezervlerinin yaklaşık %40'ını eritmiştir.

2014 yılında küresel petrol fiyatlarının düşük seviyelerde bulunması olumsuzluk kaynağı olsa da 2014 sonrasında RF ekonomisinin kötüleşmesinde asıl önemli etmen uluslararası yaptırımlar olmuştur. Yapısal sorunlar, düşen petrol fiyatları ve yaptırımlar nedeniyle 2014 ve 2015 yıllarında ekonomik zorluklar yaşayan RF, birçok sorunla aynı anda mücadele

Şekil-5: SAK Toplam Rezervlerindeki Gelişmeler (milyar ABD doları cinsinden)

Şekil-6: RF Toplam Rezervlerindeki Gelişmeler (milyar ABD doları cinsinden)

etmektense en azından petrol gelirlerini yeniden artırabilmek adına OPEC ile uyum sağlamaya çalışmıştır. 2014 yılından sonra RF'nin rezervlerinde hafif bir azalma olmuştur ancak ihraç edilen ürün çeşitliliği nedeniyle rezervlerin hızlı bir şekilde toparlandığı görülmektedir (Bkz. Şekil-6).

OPEC 1960 yılında beş ülke tarafından kurulmuştur ve şu anda toplam küresel arzın yaklaşık %35-40'ını sağlayan 14 üyesi bulunmaktadır. OPEC ülkeleri dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık %80'ine sahiptir. SAK, OPEC bünyesindeki en önemli oyuncudur. 2016 OPEC toplantısında, OPEC üyesi olmayan 10 ülke (Azerbaycan, Bahreyn, Brunei, Kazakistan, Malezya, Meksika, Umman, RF, Güney Sudan ve Sudan dâhil) OPEC'in üretim kısıtlamaları doğrultusunda hareket edeceklerini duyurmuşlardır. OPEC ve OPEC üyesi olmayan ülkeler arasındaki bu gayriresmî anlaşma günümüzde OPEC+ ya da Viyana Grubu olarak bilinmektedir. RF Enerji Bakanı Aleksandr Novak, Viyana Anlaşması'nın RF bütçesine 120 milyar dolar ek kaynak sağladığını açıklamıştır.

Başta RF, Meksika ve Kazakistan olmak üzere OPEC dışı 10 ülkenin katılımıyla OPEC+'nın

toplam küresel arz içindeki üretim payı %55, rezervlerin payı ise %90'ın üzerine çıkmıştır.⁷⁰ OPEC üyesi olmayan 10 ülke arasında RF en aktif olanıdır ve bir trend belirleyicidir. Bu nedenle SAK ve RF'nin, dünya petrol piyasalarında çok büyük söz sahibi oldukları söylenebilir.

Geçmişte RF'ye, OPEC'in belirlediği petrol üretim kısıtlama politikalarına uyumlu politika izleme çağrısı yapılmıştı ancak RF, 2016 yılına kadar çoğunlukla iş birliği yapmayı reddetmiştir. Devrim niteliğindeki kaya gazı üretim teknolojisi sayesinde ABD, sadece birkaç yıl içinde büyük bir enerji ithalatçısıyken net enerji ihracatçısına dönüşmüştür. Bu dönüşüm, dünya petrol piyasalarındaki geleneksel dinamikleri sarsmış ve fosil enerji bakımından koşulları büyük ölçüde değiştirmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi, RF geçmişte OPEC ile koordinasyon konusunda çoğunlukla isteksiz olsa da 2016'dan sonra bu durum değişmiştir. 2016 yılındaki bu dönüşüm neticesinde RF, OPEC ile üretim koordinasyonu konusuna daha ılımlı bir tavır sergilemeye başlamıştır.

Böylelikle 2016 yılında OPEC+ sistemi devreye girmiştir. Bu sistem, RF'nin sadece fosil enerji gelirlerine değil, aynı zamanda küresel enerji

⁷⁰ Wingfield B., Dodge S., Pogkas D., and Sam C. (2020). New Decade, New OPEC Oil Curbs. Same Mixed Results. Bloomberg-Şubat 25, 2020. <https://www.bloomberg.com/graphics/opec-production-targets/>

yönetişimindeki konumuna da katkıda bulunmuştur. OPEC bünyesinde her üye her ne kadar kendi çıkarını önceliyor olsa da OPEC'teki piyasa yönetimi stratejisine yön veren başlıca aktör SAK'tır.⁷¹ Öte yandan, RF'nin OPEC üyesi olmayan 10 petrol üreticisi ülke arasındaki liderliği, dünya ham petrol piyasasındaki manzarayı değiştirmiştir. RF, petrol üretimini diğer OPEC ülkeleriyle koordine etmeye karar vermiştir. Başka bir deyişle SAK'ın OPEC+ bünyesinde RF ile iş birliği, ham petrol piyasalarının istikrar kazanmasına yardımcı olmuştur. Dolaısıyla dünyanın en büyük petrol ihracatçısı ve piyasa istikrarında kilit bir oyuncu olan Riyad, Moskova ile iş birliğini ilerletme konusunda oldukça isteklidir.⁷²

Bu 24 ülke arasındaki koordinasyon, dünya petrol piyasalarında fiyatları etkileme açısından önemli bir potansiyel yaratmıştır. Ancak OPEC+ yapılanmasının oligopolist özellikleri bağlamında uzun vadeli istikrarın tesisini engelleyen bazı zayıf yönler de sahiptir. Bu durumun bir örneği, Covid-19 salgınının erken dönemlerinde gerçekleşmiştir. Petrol fiyatlarındaki düşüşü durdurmak için iki ülkenin (SAK ve RF) mart ayı başında gerçekleştirdiği müzakereler sonuç getirmemiştir. Sonrasında her iki tarafın da ileriki günlerde üretimlerini artıracaklarını duyurması, küresel petrol fiyatlarının tarihi düşük seviyelere inmesine neden olmuştur.

Diğer bir örnek, Çin ve AB bölgesine daha fazla satış yapmak isteyen her iki aktörün (SAK ve

RF) arasındaki dinmeyen rekabet güdüleridir. 2019'da RF, Çin'in en büyük petrol tedarikçisiyken, 2020'de SAK liderliği ele geçirmiştir. Temmuz 2019'da SAK, Avrupa'ya indirimli fiyattan petrol satmaya karar vermiştir. Bu durum Moskova'yı OPEC+ sistemini terk etmeye itmiştir. Öte yandan, Eylül 2019'da Abqaiq ve Khurais'teki Suudi petrol arıtma tesislerinin İran destekli milisler tarafından vurulması üzerine Riyad petrol taşıyan gemilerini geçici olarak Asya ülkelerine gönderemez hâle gelmiştir. Moskova, fırsatçı davranarak oluşan boşluğu doldurmuştur.⁷³ Bunun gibi fırsatçılık örnekleri ikili ilişkilerde uzun vadeli güven tesisi için hep engel olarak kalmaya namzettir.

2020'nin üçüncü ve dördüncü çeyreğinde petrol fiyatları toparlanmıştır. SAK'ın kendi isteği doğrultusunda 1 milyon varillik bir kesinti yapması ve bu kesintinin Nisan 2021'e kadar devam edeceğini açıklamasından beri, petrol fiyatları 60 dolar bandının üzerinde seyretmektedir. Yine de Covid-19 salgınında virüse ve daha bulaşıcı olan varyantlarına yönelik tedbirler, dünya çapında petrol talebinin yeniden toparlanmasına engel teşkil ettiği için, petrol piyasasının yeniden istikrara kavuşma ihtimali 2021'in son çeyreği itibarıyla hâlen zayıf görünmektedir.⁷⁴ Ancak petrol piyasasındaki aşırı finansallaşma ve diğer nedenlerden dolayı fiyat davranışının kırılgan olduğunu unutmamak gerekmektedir. Geçmişte, arz ve talepte yaşanan küçük şokların fiyatlarda büyük dalgalanmalara yol açabileceği gözlemlenmiştir.

⁷¹ Meredith, S. (2021). Oil prices jump as OPEC+ keeps production largely steady, Saudi Arabia continues voluntary cut. CNBC-NEWS, 04.03.2021.

<https://www.cnbc.com/2021/03/04/opec-meeting-saudi-arabia-and-russia-to-review-production-policy.html>

⁷² Saadi D., and Griffin R. (2021). Saudi cooperation with Russia in OPEC+ helped stabilize oil markets: foreign minister. S&P Global Platts-News- 14.01.2021.

<https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/oil/011421-saudi-cooperation-with-russia-in-opec-helped-stabilize-oil-markets-foreign-minister>

⁷³ Issaev and Kozhanov, 2021.

⁷⁴ IEA (2021). Oil Market Report - Şubat 2021.

<https://www.iea.org/reports/oil-market-report-february-2021>

SONUÇ

Suudi Arabistan Dışışleri Bakanı Faisal bin Ferhan Moskova'da.

SAK kuruluşundan bu yana, Soğuk Savaş dönemi de dâhil olmak üzere Sovyetler'e ve ardından RF'ye karşı hep mesafeli olmuştur. 2000'li yılların başından itibaren ABD hegemonyasının sarsılması ve yeni güç dengelerinin kurulması iki ülke ilişkileri açısından olumlu bir gelişme olmuştur. 2003 yılından itibaren RF ve SAK ilişkilerinde önemli gelişmeler gözlenmiştir. Ancak enerji üreticileri olarak RF ve SAK'ın ilişkilerinde rekabet ve yakınlaşma dönemleri tahmin edilemez şekilde tekrarlanmıştır. Rus analist Trenin'e göre, SAK ve RF arasındaki derin güvensizlik göz önüne alındığında, ilişkilerin çok yakın düzeyde olması pek olası değildir.⁷⁵ RF'nin İran ile yakın ilişkileri Moskova-Riyad ilişkilerinin derinleşmesine ket vuran bir başka önemli faktördür. Geleceğin RF'ye neler getireceği tam olarak belli olmasa da nükleer gücü, geniş coğrafyası, eğitilmiş nüfusu ve BM Güvenlik Konseyindeki daimi üyeliği nedeniyle RF'nin küresel siyasetin büyük güçleri arasında yer almaya devam etmesi beklenmektedir.⁷⁶

Yukarıdaki hususlar göz önünde bulundurulduğunda, ikili ilişkilerin geleceğine yönelik bazı önemli çıkarımlar yapmak mümkündür. Bunlara ek olarak, küresel ve bölgesel gelişmeler dikkate alındığında, SAK-RF ilişkileri ve bölgenin geleceği hakkında da bazı genel çıkarımlarda bulunmak faydalı olacaktır.

- Tarihsel olarak, RF ile SAK uzun bir dönem boyunca yakın ve yoğun bir ilişki içerisinde pek olmamıştır.
- İkili arasındaki ilişkilerin seyrini genelde ABD'nin tavırları belirlemiştir.
- Moskova'nın İsrail'e meydan okuma konusundaki isteksizliği ile birlikte diğer bazı handikaplar, RF'nin bölge ülkeleri ile stratejik düzeyde ortaklık kurmasını engellemektedir.
- Son yıllarda SAK ile RF arasındaki iş birliğinin olumlu seyrettiği gözlenmektedir.

⁷⁵ Trenin, 2017.

⁷⁶ Timothy Frye, 2021, Foreign Affairs.

- Son yıllarda özellikle (OPEC+ bünyesinde) petrol üretimi alanındaki iş birliği, bu konuda en dikkat çekici gelişmeler arasındadır.
- İki aktör de özellikle petrol fiyatlarının makul seviyelerde kalması için iş birliğinin zaruri olduğunun bilincindedir.
- Ekonomik iş birliği konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmesine rağmen, iki ülke de birbirine yönelik büyük ölçekli yatırım projeleri için henüz somut bir adım atmamıştır.
- RF'nin hem Suriye hem de Libya'daki politikaları ve İran ile olan iş birliği, SAK da dâhil olmak üzere bölgedeki birçok ülkenin dış politikasını derinden etkilemiştir.
- Bölgede ABD'nin etkinliğinin azalması ve Çin'in daha proaktif politikalar izlemesi bölgesel dinamikleri etkilemesi ve SAK-RF ilişkilerinde büyük değişikliklere neden olması beklenmektedir.

- Yenilenebilir enerji teknolojisindeki gelişmeler, iklim değişiklikleri, su ve gıda güvenliği gibi birçok ikincil faktörün uzun vadede SAK-RF ilişkilerine etki edeceği kanısındayız.
- Son olarak, ABD'nin Afganistan'dan çekilmesini takiben oluşabilecek güç boşluğu, Afganistan'da Yemen'dekine benzer bir SAK-İran rekabeti yaratabilir. Bu rekabetin kapsamı ve ciddiyeti, RF'nin, Çin'in ve aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumlarına göre değişiklik gösterebilir.

SAK'ın ve diğer tüm Ortadoğu ülkelerinin RF ile ilişkilerini belirleyen en önemli etmenler, küresel sistemdeki güç denklemlerinin seyri olacaktır. Bu doğrultuda, RF ve SAK da dâhil olmak üzere tüm petrol ihraç eden ülkelerde dış politika davranışlarını belirleyen önemli bir faktör, enerji piyasalarındaki dönüşümler ve petrol ihraç eden ülkelerin yeni dönemde ekonomilerini çeşitlendirmeleri ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamaları olacaktır.

www.orsam.org.tr | 39

NOTLAR

[illegible]

www.orsam.org.tr

[orsamorgtr](https://www.facebook.com/orsamorgtr)